

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Навчально-науковий інститут психології**

Кафедра психології

Коваленко Євгеній Анатолійович

УДК 159.9

Кваліфікаційна робота

«Причини та особливості прояву інфантилізму старших підлітків»

053 «Психологія»

«Екстремальна та кризова психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело Є. А. Коваленко

Науковий керівник (консультант) Склярова Ганна Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ІНФАНТИЛІЗМУ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ...	6
1.1. Дослідження інфантилізму у психологічній науці	76
1.2. Психологічні особливості підліткового віку	14
1.3. Чинники прояву інфантилізму старших підлітків	21
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ІНФАНТИЛІЗМУ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ	29
2.1. Організація та методики дослідження особливостей прояву інфантилізму старших підлітків	29
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих емпіричних даних	34
Висновки до розділу 2	49
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ ПРОЯВІВ ІНФАНТИЛІЗМУ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ...	51
3.1. Психологічна програма подолання інфантилізму старших підлітків	51
3.2. Рекомендації підліткам щодо подолання інфантилізму ...	61
Висновки до розділу 3	66
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство висуває до молоді все більші вимоги щодо самостійності, відповідальності та здатності приймати рішення, що особливо актуально у підлітковому віці – періоді активного становлення особистості. Однак дедалі частіше психологи, педагоги та батьки стикаються з проявами інфантилізму у старших підлітків, що виявляється у небажанні брати на себе відповідальність, униканні дорослих обов'язків, залежності від думки авторитетів, емоційній незрілості та слабкій мотивації до саморозвитку.

Інфантилізм у цьому віці може суттєво гальмувати процес соціалізації, ускладнювати взаємодію з однолітками, педагогами та батьками, а також впливати на формування особистісної ідентичності. З огляду на це, вивчення причин виникнення інфантильних рис, а також виявлення специфіки їх прояву саме у старших підлітків набуває особливої наукової та практичної значущості.

Враховуючи сучасні суспільні потреби, надзвичайно важливим є аналіз проблеми інфантилізму та розробка способів попередження його проявів, особливо в підлітковому віці. Таким чином, важливою частиною дослідження проблеми інфантилізму в сучасній психології є виявлення відповідних емпіричних корелятивів та вибір ефективних методів для вирішення цієї проблеми серед підлітків.

Тему підліткового інфантилізму досліджували вітчизняні та закордонні дослідники, серед них: З. Фрейд, К. Юнг, Е. Джонс, Ю. Форманюк, В. Кириченко, К. Сардарян, С. Гриньова та інші.

Об'єкт дослідження: інфантилізм старших підлітків.

Предмет дослідження: причини та особливості прояву інфантилізму старших підлітків.

Мета дослідження: теоретично проаналізувати та емпірично дослідити причини та особливості прояву інфантилізму старших підлітків.

Завдання дослідження:

1. Розглянути феноменологію дослідження інфантилізму в психологічній науці.
2. Проаналізувати психологічні особливості підліткового віку.
3. Виявити чинники виникнення інфантилізму старших підлітків.
4. Емпірично дослідити причини та особливості прояву інфантилізму старших підлітків.
5. Розробити психологічну програму щодо подолання інфантилізму у старших підлітків.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз наукової літератури з теми інфантилізму, систематизація теоретичних підходів, класифікація, структурування;
- емпіричні: авторська анкета, методика багатофакторна особистісна методика Р. Кеттелла, методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда та методика «Індекс життєвого стилю» (Р. Плутчик, Х. Келлерман).

Методи математичної статистики:

- кореляційний аналіз Пірсона.

База дослідження. Вибірку емпіричного дослідження склали 64 особи старшого підліткового віку (14-18 років).

Наукова новизна одержаних результатів:

уперше:

- розроблено програму щодо подолання інфантилізму у старших підлітків;

удосконалено:

- техніку застосування методик для індивідуальної роботи зі студентами, що сприяє подоланню емоційної нестійкості;

дістали подальшого розвитку:

- теоретичні уявлення про особливості інфантилізму у старших підлітків.

Практична значення дослідження. Результати дослідження, а також виявлені причини та особливості прояву інфантилізму у старших підлітків можуть бути використані в практиці шкільних і освітніх психологів, а також фахівців, які працюють з підлітковими групами, для своєчасної діагностики ознак особистісної незрілості. Отримані дані можуть слугувати основою для розробки психокорекційних програм, спрямованих на формування відповідальності, самостійності, емоційної стабільності та інших рис особистісної зрілості у старшому підлітковому віці.

Структура та обсяг дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (59 найменування) та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 92 сторінки, основний обсяг – 71 сторінок. Робота містить 7 таблиць, 2 рисунки, 4 додатки (на 14 сторінках).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ІНФАНТИЛІЗМУ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

1.1. Дослідження інфантилізму у психологічній науці

Сучасне українське суспільство дедалі більше потребує активних, ініціативних і зрілих особистостей – інноваційних професіоналів, які здатні цілеспрямовано розвиватися, сприяти суспільному поступу, самостійно ухвалювати рішення й нести за них відповідальність. Це потребує наявності таких якостей, як уміння формувати життєві орієнтири, прагнення до самовдосконалення, впевненість у собі, незалежність і цілеспрямованість. Водночас сучасна реальність свідчить про тенденцію до зниження особистісної та соціальної активності: у багатьох людей спостерігаються непевненість, пасивність, безвідповідальність, егоцентризм, перевага бажань над обов'язками, залежність від оточення.

Однією з причин таких явищ є інфантилізм – нездатність особистості дорослішати, збереження нею дитячих уявлень і моделей поведінки, що найчастіше формується ще в підлітковому віці. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває вивчення феномену інфантилізму, пошук шляхів його профілактики, зокрема серед підлітків, а також визначення надійних емпіричних показників і розробка ефективних підходів до подолання його проявів.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що більшість сучасних психологів і педагогів розглядають інфантилізм як специфічну форму поведінки, яка виявляється у дитячому світосприйнятті, незрілості мотиваційної сфери та загальній емоційно-вольовій незрілості особистості. Такий тип поведінки супроводжується збереженням рис, притаманних дитячому віку [17, 22, 49, 56].

Досліджуючи природу інфантилізму, науковці зазвичай спираються на закономірності психічного розвитку людини, зокрема на його нерівномірність. У цьому контексті слушним є твердження Г. Тайфела про те, що емоційний і соціальний розвиток особистості не є прямолінійним процесом: у ході зростання спостерігаються певні коливання, які з віком хоч і зменшуються, але не зникають повністю [70, с. 105].

Питання інфантилізму почали активно досліджувати в психіатрії лише з другої половини XIX століття. На ранніх етапах його розглядали переважно як медичне або клінічне явище, пов'язане з патологією розвитку. Інфантилізм трактувався як сукупність ознак, які вказували на порушення у функціонуванні ендокринної системи (наприклад, гіпопітуїтаризм чи інші гормональні збої), що в свою чергу призводило до затримки фізичного та психічного розвитку. У таких випадках інфантильність супроводжувалась не тільки зовнішніми ознаками (недорозвиненість тіла, дитяча міміка), але й інтелектуальною недостатністю, труднощами у соціалізації та навчанні.

У контексті психіатрії інфантилізм також часто асоціювався з різними формами психопатологій, зокрема з істеричними, шизоїдними та астенічними рисами характеру. Його вважали одним із маркерів неврозів і психічної незрілості, особливо в осіб, які виявляли надмірну залежність від батьків або уникали відповідальності за власне життя. Особистість з інфантильними особливостями могла демонструвати емоційну нестабільність, підвищену тривожність, уникнення труднощів, неготовність до прийняття рішень.

З часом поняття інфантилізму розширювалося і виходило за межі виключно медичного розуміння. Воно стало предметом дослідження у психології, педагогіці та соціології, де інфантильність розглядається як комплекс рис і форм поведінки, що притаманні дитячому вікові, але зберігаються у дорослому житті через особливості виховання, соціального середовища або внутрішні механізми захисту. Сьогодні інфантилізм сприймається як багатогранне явище, що має не лише біологічні, а й психологічні та соціокультурні причини [2, с. 173].

М. Бурянов зазначає, що вперше термін «інфантилізм» був введений французьким ученим Е. Ласегом у 1864 році для опису затримки розвитку дітей, спричиненої інтоксикацією чи інфекційними хворобами на ранніх етапах життя. Таких дітей він називав «тими, що залишаються дітьми на все життя». На думку автора, Е. Ласег вважав, що інфантильність у дорослому віці стосується лише осіб з нормальним інтелектом і є наслідком змін, які охоплюють усю конституцію людини, а не окремі її системи [3, с.160].

Згодом інфантилізм детально досліджував Дж. Арнетт, який описав його клінічну картину та виділив основні риси: фізична слабкість, низький зріст, мініатюрність у поєднанні з наївністю, безпорадністю та психічною незрілістю. Він пов'язував ці прояви з впливом як зовнішніх (екзогенних), так і внутрішніх (ендогенних) чинників [59, с. 470].

На основі своїх спостережень автор запропонував класифікацію форм інфантилізму [59, с. 472]:

- 1) фізичний інфантилізм – характеризується низьким зростом, тендітністю, слабкістю;
- 2) юнацький тип – дорослі, які зберігають риси зовнішності та розвитку, притаманні 18-річним;
- 3) атрофічний інфантилізм – «дистрофічне виродження», яке частіше зустрічається у жінок і має ендокринну природу.

Аналізуючи наукові підходи до вивчення інфантилізму, можна дійти висновку, що це явище розглядається як відхилення від нормального процесу особистісного розвитку, що проявляється у труднощах дорослішання та засвоєння соціального досвіду. Внаслідок цього у дорослої людини можуть зберігатися та проявлятися риси, характерні для дитячого віку. Водночас інфантильні риси не завжди є постійними – у межах нормального розвитку особистості інфантилізм може бути тимчасовим явищем.

Серед основних проявів інфантилізму виділяють [21, с. 70]:

- 1) фізичну незрілість: недорозвинення м'язової системи, вторинних статевих ознак, кістяка;

2) відхилення в психічному розвитку, насамперед емоційно-вольової сфери: підвищену тривожність, несамостійність, відсутність ініціативи, егоцентризм, імпульсивність, агресивність, безвідповідальність, слабкий самоконтроль;

3) соціальну незрілість: надмірну залежність від оточення, втечу від реальності.

Формування інфантилізму зумовлене комплексом біологічних, психологічних та соціально-психологічних чинників. До біологічних належать спадкові особливості, токсичні впливи в ранньому віці, інфекційні захворювання, тривалі порушення роботи організму (наприклад, травми, інтоксикації, ендокринні порушення, рахіт). Психологічні чинники охоплюють затримки у психічному розвитку, порушення емоційно-вольової регуляції, труднощі у формуванні мотиваційної сфери, акцентуації характеру та психопатії. Соціально-психологічні чинники пов'язані з дисбалансом між біологічним дозріванням і соціальним становленням особистості, а також з помилками у вихованні та затримкою морального розвитку.

Важливо підкреслити, що інфантилізм не є незмінною рисою особистості. Він може бути скоригований у процесі життя завдяки впливу ефективних соціально-психологічних і педагогічних засобів. Інфантильна поведінка часто бере початок у ранньому дитинстві, коли батьки не приділяли достатньої уваги вихованню дитини. Якщо дорослі дозволяли їй усе без обмежень і не встановлювали чітких правил, у майбутньому це може стати основою для формування інфантильних рис особистості [41, с. 153].

Ще однією причиною інфантилізму може бути пережитий у дитинстві стрес чи травма, що призупинили емоційний розвиток. У таких випадках людина, зіткнувшись із сильними емоційними потрясіннями, може несвідомо уникати дорослих проблем, повертаючись до дитячих занять та розваг. Окрім того, інфантильність іноді розвивається на тлі хвороб, наприклад, деменції, або є наслідком зловживання наркотиками чи алкоголем.

На думку В. Шапар, наслідки інфантилізму відображаються на різних сферах життя людини. Ось кілька основних аспектів [55, с. 136]:

1. Складнощі у міжособистісних стосунках. Особи з інфантильними рисами часто мають труднощі у взаємодії з іншими. Вони можуть виявляти надмірну залежність від оточуючих, уникати рівноправного обговорення важливих питань та ухвалення самостійних рішень.

2. Проблеми з працевлаштуванням і кар'єрним ростом. Інфантильна поведінка негативно впливає на професійне становлення. Людина може відчувати труднощі в плануванні робочого часу, організації діяльності та ефективному виконанні поставлених завдань.

3. Порушення у сфері здоров'я. Інфантильність також позначається на фізичному стані. Такі люди часто не дотримуються принципів здорового харчування, нехтують регулярною фізичною активністю та іншими аспектами здорового способу життя.

4. Перешкоди у самореалізації та особистісному зростанні. Інфантильні особистості мають труднощі з досягненням особистісного розвитку й реалізації своїх потенційних можливостей. Вони надто зосереджені на власних бажаннях, що заважає їм усвідомлювати ширший контекст своїх вчинків та відповідальність за них.

П. Блос пише про те, що інфантилізм займає проміжне місце між олігофренією та психопатією. У клінічному описі ендокринного психосиндрому, який він наводить, присутні ознаки, характерні для інфантилізму, такі як розлади настрою, егоцентризм і прагнення до визнання [60, с. 119].

На думку С. Фрейда, інфантилізм часто спостерігається у представників одних і тих самих родин. Він пов'язує причини розвитку цього стану з порушеннями функціонування статевих залоз або гіпофіза. Описуючи дорослих із проявами статевого інфантилізму, Блейлер зазначає, що їхній психічний розвиток застрягає на дитячому рівні емоційної та вольової сфер [62, с. 160].

Автор підкреслює, що таким людям бракує зрілості, цілеспрямованості та самостійності, які характерні для дорослих особистостей. Вони вирізняються частою зміною настрою, підвищеною внушливістю, впертістю, мають труднощі у встановленні взаємин із ровесниками, а їхні інтереси нерідко набувають фантастичного, малореалістичного характеру [62, с. 161].

Р. Кеган зазначає, що інфантильні особистості, навіть здобувши освіту або професійну підготовку, демонструють доволі обмежене коло бажань, інтересів та прагнень. Вони, як правило, не ініціюють самостійної активності, мають труднощі у прийнятті рішень і часто уникають відповідальності за своє життя. Їхня поведінка характеризується пасивністю, очікуванням зовнішньої підтримки та орієнтацією на думку авторитетних для них осіб [63, с. 117].

Такі люди зазвичай перебувають під постійною опікою більш активних і зрілих особистостей – батьків, подружжя або інших близьких. Ця залежність може проявлятися як у побутовій сфері (нездатність самостійно вирішувати щоденні завдання), так і в емоційній (потреба у схваленні, страх бути відкинутим). У результаті вони часто не формують власного «Я», не досягають психологічної автономії та залишаються в ролі «дитини» навіть у дорослому віці.

Автор наголошує, що така форма інфантильності є проявом незавершеного особистісного розвитку, коли людина не переходить до більш високого рівня суб'єктності та самостійності. Це створює бар'єри у професійній реалізації, міжособистісних стосунках і повноцінній участі в соціальному житті. Подолання інфантильності, на його думку, можливе лише через активну особистісну роботу над собою, підтримку з боку середовища та створення умов для розвитку відповідальності, критичного мислення й автономії [63, с. 119].

Д. Левінсон, узагальнюючи думки деяких науковців, які розвивали цю ідею, виокремлює загальне відставання, часткове (парціальне) відставання,

асинхронію дозрівання та затримку розвитку моторики. Загальне відставання проявляється у низькому зрості, тендітній статури, а також фізичній і психічній незрілості дитини. Через це ровесники уникають її, і вона зазвичай знаходить друзів серед молодших дітей. Такій дитині властива недостатня витримка та труднощі із концентрацією уваги [64, с. 84].

В. Малофеевська досліджувала різні варіанти проявів психічного інфантилізму у дітей віком від 8 до 16 років. Вона провела аналіз клінічної картини та динаміки інфантильності на вибірці з 29 пацієнтів. Серед спостережуваних випадків переважали три основні форми психічного інфантилізму: дисгармонійний, органічний та ендокринний. Авторка детально описала клінічні особливості кожного з цих видів, тим самим доповнивши наукові дані для подальших досліджень. Особливу увагу вона звернула на групу дітей з ендокринним інфантилізмом, у яких спостерігалися ознаки інтелектуальної недостатності, що проявлялася у порушеннях емоційно-вольової сфери [33, с. 307].

Авторка дійшла висновку, що найсприятливіший розвиток демонструють діти з дисгармонійною формою інфантилізму: у процесі дозрівання їх особистість стає більш гармонійною. Натомість результати діагностики показують, що діти з органічною та ендокринною формами інфантилізму мають менш оптимістичні перспективи розвитку [33, с. 309].

М. Ільїн розглядає чинники, що спричиняють масове поширення інфантилізму. Однією з основних причин він називає розвиток індустріального суспільства, в якому більше немає потреби докладати значних зусиль для забезпечення базових потреб. За думкою вченого, досягнення матеріального достатку зменшує необхідність у напруженій праці, а вільний час люди здебільшого витрачають на розваги та відпочинок [18, с. 350].

Це, у свою чергу, сприяє виникненню і поширенню контркультури, що є проявом незрілості молоді. Так утворюється замкнене коло: індустріалізація та високий рівень життя зменшують залученість у трудову

діяльність, що гальмує формування відповідальності та інших рис дорослої особистості, які розвиваються саме через працю. Внаслідок цього молоді люди стають інфантильними.

Отже, інфантильність молоді пояснюється, серед іншого, психологічними факторами: недостатньою сформованістю трудової мотивації, переважанням споживацьких орієнтацій та іншими подібними тенденціями.

Ю. Форманюк в своїй роботі «Егоцентризм, як прояв інфантильності» надає наступне визначення: «Особистісний інфантилізм – це своєрідна девіація психічного і особистісного розвитку, а також прояв поведінкової активності індивіда, що проявляється в неадекватній хронологічному віку прихильності до дитячих зразків поведінки, бачення і оцінювання навколишньої дійсності і свого місця і ролі в ній» [49, с. 206].

Інфантилізм залежно від контексту вживання даного терміну може бути медичною ознакою патології або самою патологією, в психіатрії може бути розтлумачений, як порушення процесу розвитку, соціалізації та індивідуалізації, а також в психології, як якісна характеристика поведінки людини в соціумі, спілкування та життя людини загалом. Причини розвитку інфантилізму з точки зору психології. Ці причини знаходять у помилках виховання, таких як гіперпротекція, гіпопротекція, тотальний контроль та авторитарний метод виховання.

Гіперпротекція (або гіперопіка) – надмірне опікування дітей, що проявляється в бажанні батьків оточити дитину підвищеною увагою, захистити її від різних небезпек, навіть якщо таких не передбачається, постійно утримувати дитину коло себе.

Гіпопротекція – вид виховання дітей, який передбачає байдужість, відсутність зацікавленості з боку батьків життям та потребами дитини. Тут має місце емоційне відторгнення дитини, холодні стосунки, що проявляються в надмірній вибагливості до дитини з метою покращити її.

Тотальний контроль – ненормоване обмеження свободи дитини, наприклад, свободи самовираження.

Авторитарний метод виховання – метод, в якому батьки віддають перевагу контролю. Цей спосіб виховання іноді пов'язують з агресивно-командним впливом батьків. Авторитарні батьки намагаються з раннього віку прищепити дитині страх і дисципліну [49, с. 207].

Таким чином, проаналізувавши різні наукові підходи до проблеми інфантилізму, можна зробити висновок, що це поняття є надзвичайно багатогранним і не може бути обмежене межами лише однієї науки. Інфантилізм охоплює широкий спектр галузей знань, зокрема медицину, психіатрію, психологію, соціологію, педагогіку та інші дисципліни. На нашу думку, інфантилізм має три основні структурні компоненти: психічний, соціальний та соматичний. Це обумовлено тим, що діяльність людини здійснюється на трьох взаємопов'язаних рівнях: психологічному, соціальному та біологічному.

1.2. Психологічні особливості підліткового віку

Підлітковий вік є важливим і складним етапом розвитку, коли відбуваються значні зміни у фізіологічному, емоційному, когнітивному та соціальному аспектах особистості. Це період, який межує між дитинством і дорослістю, що супроводжується не лише фізичними змінами, а й процесами самосвідомості, формування ідентичності та пошуку свого місця в соціумі. Підлітки переживають кризу ідентичності, що може проявлятися в коливаннях на рівні самооцінки, емоційних переживань та пошуку життєвих орієнтирів.

Підлітковий вік – перехідний етап між дитинством та дорослістю. Для підліткового віку характерні складні зміни в особистості юнака. Бурхливий процес становлення особистості може супроводжуватись появою деструктивних тенденцій, особливо у випадку наявності внутрішніх факторів

дисгармонійного психічного розвитку, до яких відносять акцентуйовані риси характеру.

Кризовими можуть бути переживання старшого підлітка, спричинені необхідністю вибору життєвого шляху, неминучістю прийняття рішень, дій без опіки вчителів і батьків. Полегшує цей процес поєднання навчання з практикою, розв'язанням реальних життєвих проблем, що сприятиме орієнтуванню школяра у різноманітні проблемних життєвих ситуацій [34, 300].

Загалом життєві плани старшокласників орієнтуються на сферу діяльності, у якій вони можуть досягти високих результатів, здобути визнання, стати професіоналами. На думку І. Беґа, підлітковий вік характеризується розвитком потреби в міжособистісній близькості як єднанні. Вона є ситуацією взаємоповаги двох людей до особистої гідності один одного.

Почуття близькості продукує співробітництво, що виражає відповідність поведінки підлітка потребам іншої людини. Відповідність спрямована на досягнення практичної узгодженості і психологічну підтримку. Прагнення до спільної, не пов'язаної з егоїстичними устремліннями мети, є специфічною рисою підлітка [41, с. 153].

Т. Яковенко розглядає підлітковий вік як один з етапів формування особистості, протягом якого виникає прагнення зрозуміти себе, розібратися у власному внутрішньому світі, у своїх переживаннях, станах. Виникненню інтресу до власної особистості сприяє розвиток самосвідомості у підлітків. У процесі розвитку самосвідомості центр уваги підлітків поступово переноситься від зовнішньої сторони особистості до її внутрішньої організації, від більш або менш випадкових рис до стійкого характеру в цілому [57, с. 46].

Зміни в емоційній сфері також впливають на розвиток внутрішньої позиції дорослого у підлітків. Зокрема, зростання егоцентричних емпатійних переживань, у зв'язку з чим виникають: страждання, сум, страх, радість у

відповідь на смуток і навпаки, переживання заздрощів. Іноді підліток байдужий навіть до важливих подій, які відбуваються навколо, або зовсім байдужий до оцінки – хорошої чи поганої. В іншому випадку підліток може не відгукуватися на якусь важливу подію, на похвалу або навпаки, осуд, але бурхливо обурюватися за дрібниці.

Підлітковий вік також називають пубертатним періодом – стадія, коли людина досягає статевого дозрівання (в середньому триває 3-4 роки). В підлітковому віці завершуються основні структурні та функціональні зміни у мозку, він досягає свого кінцевого рівня ваги та об'єму. Важливим є також те, що в організмі підлітків виникають труднощі з кровопостачанням мозку, оскільки всі системи організму розвиваються досить швидко, а серце і легені дещо запізнюються у розвитку. Це спричиняє нестабільність у поведінці та активності дітей цього віку [10, с. 123].

На думку Л. Гапоненко, психічний розвиток підлітків характеризується тим, що фактично весь цей період супроводжується кризою, яку умовно називають «криза 13 років». Її передумовою є руйнування старої структури особистості, внутрішнього світу, системи переживань дитини, що були сформовані до цього віку [7, с. 495].

Основними причинами кризи є те, що дорослі не змінюють своєї поведінки у відповідь на появу в підлітків прагнень до нових форм взаємин із батьками та вчителями. Друге є те, що у поведінці з'являється пряме відображення статевого дозрівання. Кризовий стан полягає у глибокій якісній зміні всього процесу психічного розвитку дитини, її внутрішнього світу (а не в яскравих зовнішніх проявах поведінки).

До симптомів кризи належать:

1. Зниження продуктивності навчальної діяльності (а також спроможності нею займатися) навіть у тих сферах, де підліток обдарований (часто це зумовлюється переходом від конкретного до логічного мислення).

2. Негативізм. Підліток ніби відштовхується від оточуючих. Схильний до сварок, порушень дисципліни, у нього часто виникає внутрішнє занепокоєння, невдоволення, прагне самотності та самоізоляції.

Бурхливий розвиток та криза підліткового віку зумовлюють появу психологічних новоутворень, центральним з яких є самосвідомість. Іншим новоутворенням є відчуття дорослості. Це проявляється не у вигляді наслідування (як було в дошкільному та молодшому шкільному дитинстві), а в приналежності до світу дорослих - постійному намаганні зайняти місце дорослого в системі реальних стосунків між людьми. Звичайно дорослість підлітків є суб'єктивною, проявляється вона в емансипації від батьків, новому ставленні до навчання, у романтичних стосунках з однолітками іншої статі, у зовнішньому вигляді й манері одягатися [17, с. 351].

Таким чином, нові умови розвитку підлітків зумовлюють нову соціальну ситуацію розвитку підлітків, яка характеризується тим, що основним соціальним середовищем дитини залишається школа, але змінюється мотив взаємодії із соціальним оточенням. Не ігноруючи навчання, підліток починає надавати особливої уваги спілкуванню. Таким чином, головним мотивом стає спілкування з однолітками.

Це виявляється у часто повторюваному вислові підлітків: «Ми ходимо до школи не тільки вчитися, але й спілкуватися». Тому поступово провідною діяльністю цього віку стає інтимно-особистісне спілкування з однолітками (навчання залишається основним видом діяльності). Разом з цим з'являються й інші нові мотиви, які проявляються в наступному: поява «симпатії» та «антипатії» до навчальних предметів; з'являється прихильність, або відраза до своєї школи; для підлітка стають важливими результати контролю його навчання – оцінка [11, с. 24].

Дорослі у соціальній ситуації розвитку підлітків виступають в якості значущих осіб. Але цей «п'єдестал» може зайняти будь-хто: масовий кумир (популярний співак або актор тощо), вчитель (у рольовій позиції дорослого друга), або батьки (якщо вчасно і правильно зреагували на кризу).

Розглянемо психологічні особливості провідної діяльності підлітків в її реалізації стосовно однолітків та дорослих.

І. Клименко зазначає, що психологічні особливості спілкування і взаємин підлітків з однолітками проявляються в тому, що вони прагнуть зайняти місце в групі однолітків, яке б відповідало їх претензіям. Це є провідним мотивом поведінки. Спілкування з однолітками поступово виходить за межі шкільного життя і навчальної діяльності, охоплює нові інтереси, види діяльності, стосунки. Усе це поступово виокремлюється в надзвичайно важливу для підлітка сферу життя. Невдоволення своїми стосунками з однолітками часто є причиною зниження рівня навчальних досягнень та порушень поведінки. У спілкуванні для підлітків стають важливими особистісні якості (знання, чесність, сміливість...). Стосунки характеризуються орієнтацією на вимоги товаришів, їх врахування. Проявом цього є «вуличні закони», «кодекс честі» [20, с. 201].

Підлітки інтенсивно формуються в групі, в яких наявний високий рівень конформізму (пасивне, пристосовницьке прийняття групових стандартів поведінки, безумовне схиляння перед авторитетами). У підлітків з'являються референтні групи (група-еталон, на норми та цінності якої вони орієнтуються у своїх вчинках і самооцінці). Постійно триває пошук друга, на фоні ревнощів, образ підлітки дорожать дружбою, з'являється взаємне зацікавлення хлопців та дівчат, бажання сподобатись, тому виникає стурбованість щодо зовнішності [20, с. 203].

О. Краєва зазначає, що психологічні особливості спілкування і взаємин підлітків із дорослими мають ряд характерних проявів. Насамперед, підлітки не погоджуються на нерівноправні стосунки, оскільки це суперечить їхньому уявленню про власну дорослість та самостійність. Вони вимагають до себе поваги, довіри та права на самостійність, одночасно обмежуючи авторитет дорослих і прагнучи розширити власні права. Це нерідко призводить до ігнорування вимог дорослих, нехтування обов'язками та проявів протестної поведінки. Конфліктність у стосунках зазвичай виникає в

тих випадках, коли зміни у розвитку особистості підлітка випереджають необхідні корективи у характері взаємодії з дорослими. Окрім того, характер спілкування підлітків із дорослими має істотний вплив на формування їхньої самооцінки: саме довіра, підтримка та визнання з боку значущих дорослих є важливими умовами позитивного самосприйняття і гармонійного особистісного розвитку підлітків [28, с. 110].

Суттєво змінюються психологічні особливості навчання підлітків, пише А. Мамотенко. Підлітки обирають такі способи навчання, які роблять їх більш незалежними, більш дорослими в їх очах (обирають самостійні форми занять, а від вчителя потребується розуміння, підтримка, допомога). Виникають нові мотиви учіння: освіченість, прагнення влаштуватись у майбутньому (подальше навчання, робота), прагнення самоствердження і самовдосконалення, необхідність виконувати вимоги батьків. Знання стають цінністю. Вони дозволяють зайняти певний статус серед однолітків. З'являється спрямованість на самостійний пошук нових знань [34, с. 302]

О. Петренко вважає, що усі пізнавальні психічні процеси підлітків характеризується довільністю. У підлітків вдосконалюється чутливість відчуттів, на основі чого сприймання стає більш повним і детальним, планомірним і послідовним. Також у цьому віці збільшується обсяг пам'яті (за рахунок появи логічного мислення), вона стає більш керованою, формується смислова логічна пам'ять, збільшується кількість прийомів запам'ятовування. Розвивається абстрактне і формується понятійне мислення. З'являються гіпотетично-дедуктивні судження. Розвивається здібність до розумових експериментів, оперування гіпотезами. Формується активне, самостійне, творче мислення [41, с. 156].

Розвиток уяви підлітків характеризується розширенням змісту та появою нових способів утворення її образів. Уява стає більш довільною. Уявляються не тільки предмети, але й образи майбутніх ситуацій. Важливою формою уяви в цьому віці стає мрія. За її допомогою підлітки творять образи свого бажаного майбутнього. У підлітків активно розвивається довільна

увага, її стійкість, розподіл та переключення. Істотно зростає обсяг уваги, її самоконтроль, регуляція зовнішніх проявів уваги, збільшується концентрація уваги на поведінці та діях людей.

За Т. Яковенко, мовлення підлітків розвивається за чотирма напрямками [57, с. 46]:

- 1) як засіб спілкування;
- 2) як спосіб набуття знань;
- 3) як інструмент творення та засіб вираження емоційних станів і вольової регуляції поведінки;
- 4) як об'єкт вивчення.

Авторка зазначає, що паралельно у підлітків підвищується інтерес до оволодіння виразністю мовлення для демонстрації «інтелектуальної сили», розвивається чутливість до художнього слова, виникає потяг до написання віршів, зменшується кількість зайвих слів, збільшується словниковий запас, вдосконалюється писемне мовлення. Однак є і труднощі в розвитку мовлення: відсутня красномовність (невміння використовувати мову для відтворення почуттів), часто мова є уривчастою і з неадекватною інтонацією, наявна багатослівність, довгі речення [57, с. 47].

Розвиток особистості підлітка характеризується рядом важливих психологічних особливостей, зазначає Д. Левінсон. Важливим новоутворенням цього періоду є поява відчуття дорослості, яке визначає спрямованість та зміст активності підлітка. Водночас діти цього віку прагнуть визнання своєї дорослості, адже не відчувають себе дорослими повною мірою. Підлітки виявляють високу чутливість до засвоєння соціальних норм, цінностей та способів поведінки. Посилюється прагнення до самостійності, що супроводжується зростанням потреби у доброзичливому ставленні та тактовності з боку дорослих [64, с. 110].

У діяльності підлітки намагаються самостійно ставити цілі, планувати дії та підбирати засоби їх досягнення, проте часто їхня активність характеризується імпульсивністю та недостатнім рівнем усвідомлення

власних вчинків. Специфічною особливістю цього віку є розвиток самосвідомості, що проявляється у формуванні самооцінки та постійній рефлексії, внаслідок чого підлітки часто виявляють невдоволення собою. Також підлітки виявляють інтенсивний інтерес до інших людей, схильні аналізувати вчинки та думки оточення, активно обговорюють свій внутрішній світ і переживання.

Вольова сфера також зазнає суттєвих змін: розвиваються такі якості як наполегливість і цілеспрямованість, однак вольові зусилля часто спрямовані лише на окремі, емоційно значущі цілі. Емоційність підлітків залишається високою, особливо у спілкуванні з однолітками протилежної статі. Нарешті, інтенсивно формується спрямованість особистості, розвиваються стійкі інтереси, що визначають подальший особистісний і професійний розвиток [28, с. 96].

Таким чином, підлітковий вік є критичним періодом розвитку, коли відбуваються значні зміни в психоемоційній та фізіологічній сферах. У цей час формується ідентичність особистості, зростає потреба в автономії та самостійності, а також розвиваються нові соціальні та емоційні зв'язки. Підлітки часто переживають конфлікти з батьками та однолітками, що зумовлено змінами в їхній свідомості, пошуком місця в соціумі та прагненням до самовираження. Також характерні коливання настрою, підвищена чутливість та експериментування з різними ролями і поведінковими моделями. Важливою є підтримка з боку дорослих, адже в цей період особистісний розвиток підлітка залежить від здатності адаптуватися до змін, які відбуваються в його внутрішньому світі та соціальному оточенні.

1.3. Чинники прояву інфантилізму старших підлітків

Інфантилізм старших підлітків є складним та багатограним явищем, яке впливає на їхню поведінку, соціальну адаптацію та емоційний розвиток. Визначення причин і чинників, що спричиняють інфантильні риси у

підлітків, є важливим аспектом психологічних досліджень, оскільки цей період є критичним для формування особистості.

Різноманітні фактори, такі як особливості виховання, родинне середовище, психоемоційний стан, соціальні впливи та індивідуальні особливості розвитку, можуть сприяти затримці в емоційному та когнітивному розвитку підлітка. Вивчення цих чинників допомагає краще зрозуміти механізми інфантилізму та розробити ефективні стратегії підтримки підлітків на шляху до дорослішання та самореалізації.

Однією з найяскравіших ознак психічних порушень у підлітковому віці є наявність симптомів психічної незрілості (інфантильності) в клінічній картині. Інфантилізм поділяється на тотальний і парціальний, причому останній А. Мамотенко описувала як дисгармонічний. Затримки розвитку можуть торкатися не лише психічної сфери, а й впливати на соматичний стан (психофізичний інфантилізм). Залежно від походження розрізняють інфантилізм конституційний, органічний, ендокринний і соціокультуральний. У випадках, коли психічна незрілість охоплює всі сфери психіки, особливо інтелект (органічний інфантилізм), виникають значні труднощі в розмежуванні цього стану з олігофренією [34, с. 299].

Під час пубертатної кризи інтелектуальна незрілість органічного походження стає більш парціальною, поєднуючись з посиленою психоорганічною симптоматикою, афективними коливаннями та віковими реакціями. Інтелектуальна незрілість проявляється у недостатній здатності до обмірковування, переробки подій, імпульсивних рішеннях без боротьби мотивів і нездатності до прогнозування своїх вчинків. Навіть за умови формального усвідомлення наслідків своїх дій і знання соціальних норм, підлітки можуть виявляти недостатню здатність критично оцінювати ситуацію і діяти відповідно до цього. Незрілість вольових функцій, що супроводжується підвищеною сугестивністю, підвищує ризик прийняття випадкових рішень.

С. Серета зазначає, що у період пубертатної кризи психічний інфантилізм проявляється за «кризовим» сценарієм через «асинхронне» протікання змін, де переважають загострені риси молодшого підліткового віку, такі як опозиційність, зниження здатності до соціально схвалюваної діяльності та схильність до накопичення негативного досвіду. Притаманне прагнення до ювенального самоствердження, затримка у формуванні почуття відповідальності, вдячності та критичної самооцінки. Такий варіант інфантилізму тісно корелює з порушеннями поведінки та адаптації [42, с. 91].

Однією з форм інфантилізму, що виникає через соціально-психологічні фактори, є «синдром єдиної дитини», який спричиняється неправильним вихованням, таким як «кумир родини» або «гіперопіка», а також явищем «госпіталізму», що виникає у підлітків через депривацію. Це може призвести до таких проявів незрілості, як несамостійність, неорганізованість, недостатність практичних навичок, мала витривалість до психічних навантажень, збереження дитячих нахилів та інтересів, егоцентризм і недостатність соціальної зрілості.

На думку О. Столяренко, інфантилізм також може проявлятися через педагогічну занедбаність, хоча в таких випадках він не набуває вигляду цілісного синдрому. Знання клінічних форм інфантилізму необхідне для визначення відповідності рівня психічного розвитку паспортному віку, що є важливим у судово-психіатричних експертизах при наявності ознак затримки розвитку у підлітка [44, с. 147].

Ю. Форманюк аналізує особливості поведінкових реакцій підлітків, зокрема такі як реакції відмови, опозиції, імітації, негативної імітації, компенсації та гіперкомпенсації, підкреслюючи, що саме серед інфантильних підлітків ці прояви спостерігаються найчастіше. Учений подає результати досліджень, які свідчать про те, що інфантильним підліткам притаманні девіації сексуальної поведінки, а також суїцидальні вчинки як варіант реакції імітації [47, с. 114].

Описуючи різні типи акцентуацій характеру, автор відзначає, що лабільний та нестійкий типи є найбільш схильними до прояву інфантильності. Окрім цього, Личко розглядає негармонійне сімейне середовище як психогенний чинник, що сприяє формуванню психопатій, акцентуацій характеру та інфантилізму. Він виокремлює такі форми неправильного виховання: гіпопротекція (нестача батьківської опіки), домінуюча гіперпротекція (надмірна опіка), гіперпротекція потурання (створення образу «кумира сім'ї»), гіпопротекція потурання, виховання в культурі хвороби, емоційне відкидання та несприятливі умови виховання поза межами родини [47, с. 131].

Р. Чіп вважає рефлексію важливим новоутворенням в структурі «Я» підлітка, підкреслюючи, що вона є не лише результатом самосвідомості, а й ключовим чинником, який визначає поведінку підлітка. Це дає йому можливість опанувати досвід вибору стратегій поведінки, реагування на ситуації та спілкування з іншими людьми. Внутрішній світ підлітка є інтегративним утворенням, що розвивається нелінійно, скачкоподібно, в потоці емоційно-когнітивної активності, і проявляється через зовнішні чинники – вчинки, дії та патерни поведінки. Оскільки детальна психологічна характеристика підлітків є широко дослідженою в вітчизняній психології, ми обмежимося уточненням термінології вікових мереж, оскільки вітчизняна та зарубіжна психологія мають різні підходи до цього питання [52, с. 12].

Дослідниця кризи ідентичності підлітків О. Краєва визначила, що основними показниками кризи ідентичності підліткового віку є: неприйняття свого «Я» в трьох аспектах – минулому, сьогоденні та майбутньому; посилене зосередження на «сьогоденні» при вирішенні проблеми ідентичності; відчуття розмитості часу в «майбутньому»; а також коливання у визначенні свого «Я» під час кризи ідентичності. Обговорюючи проблему «Я-образу», можна виходити з того, що «проблема ідентифікації та ідентичності підліткового віку завжди пов'язана з питанням можливості

існування єдиного, послідовного «Я» особистості, яке поєднує різні складові «Я-образу» [28, с. 77].

Що стосується вікових особливостей, то соціальна зрілість підлітка передбачає не лише наявність зовнішньої відповідності віковим нормам, а й глибше – формування внутрішніх переконань, здатність до прийняття відповідальності, чітко окреслену систему гуманістично спрямованих цінностей, усвідомлення сенсу власного життя та місця в суспільстві. Соціально зрілий підліток проявляє здатність до співпереживання, виявляє повагу до норм і правил, конструктивно взаємодіє з однолітками й дорослими, а також виявляє готовність брати участь у суспільно корисній діяльності.

Проте у випадках, коли поведінка підлітка набуває аномального характеру – зокрема, проявляється у формі девіацій, агресії, пасивної ізоляції, бунту або демонстративного протесту, – відбувається порушення процесів формування соціальної зрілості. Такі підлітки часто мають деструктивні переконання, схильні до відкидання соціально прийнятних цінностей, замінюючи їх суб'єктивними або радикальними уявленнями про світ. Їхні прагнення часто мають відірваний від реальності характер – вони або занадто утопічні, або навпаки, обмежені замкненістю на особистих переживаннях чи травматичному досвіді.

Це значно ускладнює процес соціалізації, оскільки підліток не засвоює або відкидає соціальні норми, не формує адекватних механізмів міжособистісної взаємодії, що в перспективі може призвести до глибшої дезадаптації. У таких випадках особливо важливою є своєчасна психологічна підтримка, спрямована на формування довіри до соціального оточення, розвиток навичок емоційної регуляції, саморефлексії та зміцнення внутрішньої системи цінностей як передумови для подолання інфантильності та поступового переходу до соціальної зрілості.

А. Сеєман аналізує прояви інфантилізму у підлітків, підкреслюючи нездатність підлітка до життєвого самовизначення, оскільки він часто

перекладає свої обов'язки на інших, активно чи пасивно. Підліток може неусвідомлено створювати ситуації, в яких дорослі, зокрема батьки, відчують провину за незабезпечення результату його задоволення. Окрім того, він переживає почуття незручності чи безпорадності, коли опиняється на самоті, через надмірний страх перед нездатністю почати самостійне життя [66, с. 132].

Згідно з Н. Атаманчук, саме здатність до рефлексії дає людині можливість інтегрувати дві важливі функції: функцію суб'єкта поведінки та функцію об'єкта управління. У своїй монографії «Особистість у вимірах самосвідомості» він зазначає, що рефлексія є «Дорогою до себе» і що вона дозволяє людині порівнювати реальний «Я-образ» з ідеальним. Рефлексія допомагає здійснювати важливе співвідношення між цими двома аспектами особистості, що є основою для розвитку самосвідомості і самореалізації [1, с. 19].

На думку Л. Гапоненко, психологічний інфантилізм характеризується аномальним структурованням внутрішнього світу особистості, зокрема «Я-образу». Цей стан не є психічною патологією, а радше крайнім варіантом норми, який зустрічається в ранній юності, зокрема в підлітковому віці. Цей період є особливо «небезпечним», оскільки підлітки часто ухиляються від когнітивного аналізу і не здатні правильно оцінювати своє оточення та ситуації. Проте вже в юнацькому віці вони починають усвідомлювати своє «Я» в контексті минулого, теперішнього та майбутнього, що є важливим етапом особистісного розвитку [7, с. 491].

У зв'язку з цим, важливим є надання вчасної психологічної допомоги підліткам, аби допомогти уникнути закріплення патернів психологічної інфантильності, що можуть перерости в глибші звички та ускладнити подальший розвиток особистості.

Отже, психологічний інфантилізм у підлітковому віці характеризується новоутвореннями, такими як рефлексія та соціальна ідентичність, виражені в поганій рефлексії та хронічній кризі ідентичності. Розуміння реального «Я-

образу» є ключовим етапом для подолання психологічного інфантилізму, оскільки це дозволяє підлітку розвивати важливі якості на більш високому рівні. Серед цих властивостей можна виокремити: відповідальність, самостійність, емоційну зрілість, самореалізацію, цілепокладання, самомотивацію розвитку емоційного інтелекту та позитивне ставлення до себе та світу. Ці характеристики є важливими для розвитку підлітка, оскільки вони забезпечують формування зрілої особистості, здатної адаптуватися до соціальних вимог та викликів життя.

Висновки до розділу 1

Інфантилізм є складним психічним феноменом, що може мати різноманітні причини, включаючи особливості виховання, пережиті травми, фізіологічні порушення та хронічні захворювання. Він проявляється у труднощах міжособистісної взаємодії, професійній діяльності, особистісному розвитку та підтриманні здоров'я.

Інфантилізм посідає проміжне місце між олігофренією і психопатією та часто пов'язаний із порушеннями роботи ендокринної системи. Особи з інфантильними рисами демонструють емоційну нестабільність, підвищену сугестивність, егоцентризм, нездатність до самостійного ухвалення рішень і схильність до фантазійного мислення. Все це свідчить про необхідність комплексного підходу до вивчення, діагностики та психокорекції інфантильних проявів для успішної соціальної адаптації таких людей.

Підлітковий вік є важливим етапом розвитку, коли відбуваються суттєві зміни в психоемоційній та фізіологічній сферах. В цей період формується ідентичність особистості, підвищується потреба в автономії і самостійності, а також встановлюються нові соціальні й емоційні зв'язки. Підлітки часто стикаються з конфліктами як із батьками, так і з однолітками, що викликано змінами в їхній свідомості, пошуками свого місця в суспільстві та прагненням до самовираження. Відзначаються також перепади настрою, висока чутливість і експерименти з різними ролями та моделями поведінки.

Підтримка з боку дорослих має велике значення, оскільки особистісний розвиток підлітка залежить від здатності адаптуватися до внутрішніх змін та змін у соціальному середовищі.

Інфантилізм у підлітковому віці є психологічним феноменом, що проявляється в незрілості особистості, недостатній самостійності та розвитку соціальних навичок. Підлітки, які демонструють ознаки інфантилізму, часто мають труднощі в усвідомленні свого «Я», що може призводити до криз ідентичності, низької рефлексії та невизначеності в життєвих орієнтирах. Вони можуть не бути здатні до самостійного прийняття рішень, схильні до імпульсивної поведінки та зберігають дитячі інтереси і емоційну незрілість.

Однак, завдяки своєчасному психологічному втручанню, що допомагає підліткам усвідомити свій реальний «Я-образ», можливе подолання інфантилізму. Це дозволяє розвивати важливі риси, такі як відповідальність, самостійність, емоційну зрілість, цілепокладання, а також самореалізацію та позитивне ставлення до життя. Тому важливо сприяти розвитку цих якостей у підлітків, щоб уникнути закріплення патернів інфантильної поведінки в майбутньому.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ІНФАНТИЛІЗМУ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація та методика дослідження особливостей прояву інфантилізму старших підлітків

Вибірку емпіричного дослідження склали 64 дитини старшого підліткового віку (14-18 років).

Емпіричне дослідження проводилося за допомогою наступних методик: авторська анкета, багатофакторна особистісна методика Р. Кеттелла, методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда та методика «Індекс життєвого стилю» (Р. Плутчик, Х. Келлерман).

Статистична обробка даних проводилася за допомогою програм математичної статистики: кореляційний аналіз Пірсона.

Розкриємо сутність методик, які ми використовували в ході дослідження, більш детально.

Авторська анкета.

Це метод дослідження, що полягає у заповненні опитувальника (анкети) респондентом. Анкета містить запитання, що стосуються теми дослідження, і респондент повинен відповісти на них, зазвичай за допомогою вибору однієї з декількох запропонованих відповідей або за допомогою ранжування. Анкетування може бути проведено як в паперовому, так і в електронному вигляді.

Основні переваги методу анкетування полягають у тому, що воно дозволяє отримати значну кількість даних з великої кількості респондентів за короткий час. Крім того, він є дешевим та легким у використанні. Однак, метод анкетування має деякі обмеження. Наприклад, респонденти можуть не зрозуміти запитання, вони можуть бути нечесними у своїх відповідях, анкета може бути надто загальною або неадекватною для досліджуваної проблеми.

До нашої анкети були включені питання, що стосувалися особистих даних (вік, стать, форма навчання, навчальна спеціальність) та питань, направлених на дослідження конкурентної взаємодії (Додаток А).

Багатофакторна особистісна методика Р. Кеттелла.

Багатофакторна особистісна методика Р. Кеттелла (16-Факторний особистісний опитувальник) є одним із найвідоміших і найпоширеніших інструментів для вивчення структури особистості. Методика розроблена на основі теорії риси особистості й спрямована на виявлення глибинних особистісних характеристик через оцінку 16 основних факторів і декількох додаткових індексів. Кожен фактор описує окрему рису особистості, наприклад, емоційну стабільність, домінантність, консерватизм чи самоконтроль.

Опитувальник складається зі спеціально підібраних тверджень або запитань, на які респондент має надати відповідь, що дозволяє скласти розгорнутий психологічний портрет людини. Методика має високу надійність, валідність і широко використовується як у клінічній, так і в науково-дослідній практиці.

Вибір багатофакторної особистісної методики Р. Кеттелла для дослідження інфантильності є цілком обґрунтованим. Інфантильність як особистісна характеристика проявляється у певних рисах: емоційній нестабільності, залежності від оточення, недостатній самостійності, низькому рівні відповідальності та самоорганізації. За допомогою методики Кеттелла можна чітко виявити рівень розвитку саме тих особистісних якостей, які є критичними для розуміння інфантильності. Фактори тесту, такі як самоконтроль, емоційна стабільність, домінантність, відповідальність і соціальна зрілість, безпосередньо пов'язані з характеристиками інфантильної поведінки. Таким чином, використання цієї методики дозволяє глибоко й об'єктивно оцінити ступінь інфантильності старших підлітків, визначити слабкі та сильні сторони їх особистісного розвитку та обґрунтувати напрями подальшої психолого-педагогічної роботи. (Додаток Б).

Методика дослідження соціально - психологічної адаптації К. Роджерса - Р. Даймонда

Це особистісний опитувальник, спрямований на виявлення особистісних характеристик респондента та ступеня його соціально-психологічної адаптації до нових умов, середовища та соціальних норм. Методика розроблена Карлом Ренсомом Роджерсом, відомим представником гуманістичної психології та засновником особистісно-орієнтованої психотерапії, спільно з Розалінд Е. Даймонд у 1954 році. З моменту створення цей опитувальник набув широкого поширення, ставши одним із провідних методів діагностики соціально-психологічної адаптації, особливо серед студентської молоді.

Опитувальник Роджерса-Даймонд складається зі 101 твердження, кожне з яких респондент оцінює за 7-бальною шкалою, висловлюючи свою згоду або незгоду. Такий підхід дозволяє детально оцінити рівень адаптації особистості до соціальних умов, а також виявити можливі проблеми, пов'язані з соціальною дезадаптацією.

В українських дослідженнях методика Роджерса-Даймонд активно використовується для оцінки адаптації першокурсників до навчання у вищих навчальних закладах. Цей інструмент допомагає виявити труднощі, пов'язані зі зміною соціальних норм та правил поведінки, а також з переходом до самостійного життя. Завдяки широким можливостям оцінки адаптації та дезадаптації методика використовується в ситуаціях, де індивіду необхідно оцінити свої можливості та здійснити переоцінку себе у критичних життєвих обставинах.

Шкала опитувальника Роджерса-Даймонд показала високу ефективність та диференціюючу здатність не лише у діагностиці станів адаптації й дезадаптації, а й у виявленні особливостей самосприйняття особистості. Інструмент допомагає визначити, як змінюються уявлення про себе в періоди вікових та кризових переходів, коли індивід змушений переоцінювати свої можливості та погляди на себе.

Вибір цієї методики для дослідження інфантильності обумовлений тим, що інфантильна особистість зазвичай характеризується труднощами в самосприйнятті, нестійкими соціальними зв'язками, низьким рівнем самостійності, потребою в надмірній опіці та недостатньою емоційною зрілістю. Через оцінку рівня соціально-психологічної адаптації ми можемо виявити характерні прояви інфантильності – такі як емоційна незрілість, залежність від оточення, труднощі в адаптації до нових умов, знижене почуття відповідальності за себе та свою діяльність. Методика Роджерса – Даймонда допомагає глибоко проаналізувати, наскільки сформовані у підлітків ті особистісні якості, які є запорукою дорослої соціальної поведінки, і таким чином оцінити рівень їх інфантильності. (Додаток В).

Методика «Індекс життєвого стилю» (Р. Плутчик, Х. Келлерман)

Методика «Індекс життєвого стилю» (Life Style Index, LSI), описана в 1979 р. на основі психо еволюційної теорії Р. Плутчик та структурної теорії особистості Х. Келлермана, дозволяє діагностувати всю систему МПЗ (механізми психологічного захисту), виявити як провідні, основні механізми, так і оцінити ступінь напруженості кожного.

Опитувальник призначений для діагностики механізмів психологічного захисту «Я» та включає 97 затвердження. Вимірюються вісім видів захисних механізмів: витіснення, заперечення, заміщення, компенсація, реактивне утворення, проєкція, інтелектуалізація (раціоналізація) та регресія. Кожному з цих захисних механізмів відповідають від 10 до 14 тверджень, що описують особистісні реакції людини, що виникають у різних ситуаціях. На основі відповідей будується профіль захисної структури обстежуваного.

Теорія емоцій, де побудована дана методика, розроблялася як монографічного дослідження 1962 року. Вона отримала міжнародне визнання та використовувалася у розкритті інфраструктури групових процесів, дозволяла сформулювати уявлення про внутрішньо особистісні процеси особистості та механізми психологічних захистів.

Обґрунтовуючи вибір даної методики важливо зауважити, що інфантильність проявляється не лише у незрілості мислення, але й у певних стійких емоційно-поведінкових патернах: підвищеній залежності, труднощах у прийнятті відповідальності, імпульсивності, зниженій самостійності та надмірній орієнтації на зовнішню підтримку. З допомогою цієї методики ми можемо комплексно оцінити такі особливості, визначити ступінь сформованості «дорослих» життєвих стратегій або виявити характерні риси інфантильного життєвого стилю. (Додаток Г).

Кореляційний аналіз Пірсона.

Термін «Кореляція» означає пов'язаний один з одним. Кореляція – встановлення зв'язку між двома змінними (наприклад: рівень інтелекту та успішність, ефективність діяльності та швидкість реакції, стомлюваність та працездатність, тип реакції та успішність у спілкуванні тощо). проводилася з використанням коефіцієнта кореляції.

Говорячи про залежності, вживають терміни «кореляційний зв'язок» і «кореляційна залежність». Ці терміни часто використовуються як синоніми. Але це не зовсім точно.

Кореляція відображає той факт, що існує певна відповідність між мінливістю однієї ознаки та мінливістю іншої ознаки. Кореляція – це послідовна зміна двох характеристик.

Кореляційна залежність – це зміна, яка сприяє ймовірності появи інших значень другої ознаки.

Залежність, таким чином, передбачає вплив, зв'язок - будь-яку послідовну зміну, яку можна пояснити різними причинами. Кореляції не можна вважати доказом причинно-наслідкового зв'язку, вони лише показують, що зміни в одній ознаці, як правило, викликають деякі зміни в іншій ознаці, але чи зміни в одній ознаці викликають зміни в іншій ознаці, чи причина виходить за межі дослідження. функції, які ми не знаємо.

Враховуючи, що слово «залежний» означає вплив, краще використовувати більш нейтральний термін «кореляція». Кореляції

виявляються за допомогою коефіцієнтів кореляції.

При аналізі коефіцієнта кореляції необхідно звернути увагу на «знак» і «число». «Знак» («+»/«-») коефіцієнта кореляції вказує напрямок кореляції, зокрема прямий або зворотний.

Наприклад, якщо $r = +0,75$, то це позитивна кореляція («пряма», пропорційна, лінійна), згідно з якою високим значенням однієї ознаки відповідають високі значення другої ознаки. Таким чином, низьке значення одного атрибута відповідає низькому значенню другого атрибута. Іншими словами, коли одна змінна збільшується, інша змінна також зростає.

Якщо $r = -0,75$, то це негативна кореляція («зворотна», обернено пропорційна), згідно з якою високим значенням однієї ознаки відповідають низькі значення другої ознаки. Таким чином, низьке значення для одного атрибута означає високе значення для другого атрибута. Іншими словами, коли одна змінна збільшується, інша зменшується.

«Число» (величина) коефіцієнта кореляції вказує на ступінь, силу або тісноту кореляції. Міцність зв'язку не залежить від його напрямку, а визначається абсолютним значенням коефіцієнта кореляції. Максимальне абсолютне значення, якого може досягти коефіцієнт кореляції, дорівнює 1 ($r=1,00$); мінімальне значення дорівнює нулю ($r=0$), що вказує на те, що кореляції немає.

При аналізі кореляцій за силою використовуються дві системи класифікації: загальна класифікація кореляцій (зосереджена лише на значенні коефіцієнта кореляції) і класифікація кореляцій, що визначають статистичну значущість помилок (з урахуванням розміру вибірки).

2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих емпіричних даних

Для збору первинних даних було використано метод анкетування. Анкетування є методом отримання інформації шляхом письмових відповідей респондентів на систему стандартизованих запитань попередньо підготовлених бланків – анкет. Згідно з правилами етичного кодексу, усі

учасники дослідження підписали інформативну згоду, що забезпечує анонімність інформації та безпеку у використанні їх особистих даних.

З метою дослідження життєвої історії респондентів їм було запропоновано відповісти на питання анкети. Представимо її у вигляді таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати анкетування

Питання	Варіант відповіді	Результат (%)
Вік	14-18 років	100
Стать	Жіноча	68
	Чоловіча	32
Де ви навчаєтесь?	В школі	29
	В ліцеї	44
	В коледжі	27
Чи вважаєте ви себе самостійною особистістю?	Так	55
	Ні	29
	Важко сказати	16

В результаті анкетування було виявлено, що усі респонденти (100%) знаходяться у віковій категорії 14–18 років, що свідчить про цільову спрямованість дослідження на старших підлітків.

Серед учасників переважають дівчата – їх 68%, тоді як хлопців – 32%. Це може впливати на загальні тенденції відповідей, адже різні гендери можуть по-різному оцінювати свою самостійність чи навчальні орієнтири.

У школі навчається 29% опитаних. У ліцеї – найбільша частка, 44%. Це вказує на те, що значна кількість підлітків обирають профільну середню освіту після базової школи. У коледжі навчаються 27%, що також є суттєвим показником популярності здобуття освіти разом із професійною підготовкою.

55% підлітків вважають себе самостійною особистістю, що є досить позитивним результатом і свідчить про розвиток особистісної зрілості серед

більшості учасників. 29% вважають себе несаможитливими, що може вказувати на потребу у додатковій підтримці у формуванні автономії та відповідальності. 16% обрали відповідь «Важко сказати», що демонструє невпевненість або перехідний етап у процесі самовизначення.

Аналіз результатів дослідження за методикою «Багатофакторна особистісна методика Р. Кеттелла».

Даний тест ми використовували з метою отримання якомога більше інформацію про багатогранність особистості кожного досліджуваного та дослідження інфантильності у старших підлітків. На основі кількісного та якісного аналізу змісту особистісних факторів та їх взаємозв'язку можуть бути виділені такі характеристики: емоційно-вольові особливості, комунікативні властивості і особливості міжособистісної взаємодії та інтелектуальні особливості особистості.

А також, симптомо-комплекси: схильність до правопорушень групового характеру; афективна поведінка; асоціальна, аморальна поведінка; схильність до алкоголізації та схильність до агресії. За допомогою спеціального ключа ми підраховували бали по кожному фактору, за деякими факторами отримали низькі, за деякими, високі бали, згідно цих показників проводимо інтерпретацію.

Отримані дані представимо у вигляді таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати дослідження за факторами старших підлітків

№ з/п	Назва фактору	Отриманий результат (сер.знач.)
1.	Фактор А	7
2.	Фактор В	2,8
3.	Фактор С	7,4
4.	Фактор Е	6,2
5.	Фактор F	5,5
6.	Фактор G	7,2
7.	Фактор H	7,8

№ з/п	Назва фактору	Отриманий результат (сер.знач.)
8.	Фактор I	6
9.	Фактор L	5,9
10.	Фактор M	6,4
11.	Фактор N	4,8
12.	Фактор O	7,8
13.	Фактор Q1	7,4
14.	Фактор Q2	5,2
15.	Фактор Q3	6,9
16.	Фактор Q4	5,6
17	Фактор MD	7,4

Таким чином, аналіз результатів дослідження за даною методикою показав, що досліджуваним найбільш притаманні фактори А (сер. знач. – 7), фактор С (сер. знач – 7,4), фактор Н (сер. знач. – 7,8), фактор О (сер. знач – 7,8), фактор Q1 (сер. знач. 7,4) та фактор MD (сер. знач. 7,4).

Фактор А має назву «замкнутість-товариськість». За даним фактором отримано високі бали, які свідчать про відкритість і добросердечність особистості, товариськість і добродушність. Людині, у якої переважають бали за даним фактором властиві уважність, природність і невимушеність у поведінці, м'якосердність у стосунках, доброта. Вона активна в уладненні конфліктів, не боїться критики, охоче працює з людьми, довірлива, переживає яскраві емоції, зразу відгукується на будь-які події, комунікабельна.

Фактор С – «емоційна нестійкість - емоційна стійкість». За даним фактором отримано високий показник, який свідчить про стриманість людини, працелюбність, емоційну зрілість, реалістичну налаштованість. Така людина характеризується стійкістю інтересів, вона здатна слідувати вимогам групи. У такої особистості простежується відсутність нервової втоми. Крайньою межею даного фактору є нечутливість та емоційна ригідність. Деякі дослідження стали підтвердженням того, що фактор пов'язаний з

лабільністю та силою нервової системи.

Фактор Н має два полюси «нерішучість – сміливість». У загальному вигляді фактор визначає ступінь активності в соціальних контактах та рівень реактивності на загрозу в соціальних ситуаціях.

Так як за даним фактором отримано високий бал, то досліджувані характеризуються як соціально сміливі, активні, готові мати справу з незнайомими людьми та обставинами. Такі люди часто йдуть на ризик, тримаються вільно, розгальмовано.

Фактор О свідчить про два полюси особистості «впевненість у собі – тривожність». Ми отримали високий бал, який говорить про вразливість особистості, наявність у неї депресивного стану та підвищеного рівня тривожності.

Фактор Q1 оцінює особистість за двома полюсами: «консерватизм – радикалізм». Високий бал за даним фактор свідчить про те, що особистість характеризується наявністю інтелектуальних інтересів, налаштована критично, їй притаманна аналітичність мислення, людина намагається бути добре проінформованою в різних галузях. Така особистість є схильною до експериментів, вона може спокійно сприймати нові, не традиційні, погляди та зміни, їй притаманне відчуття недовіри авторитетам, реаліст.

Фактор MD свідчить про «адекватність самооцінки». Оцінка за даним фактором є досить високою. Тобто, особистість часто завищує свої можливості і переоцінює себе.

Низькі бали отримано за фактором В (сер. знач. – 2,8 балів), фактором F (сер. знач. – 5,5), фактором L (сер. знач. – 5,9), фактором N (сер. знач. – 4,8), фактором Q2 (сер. знач. – 5,2) та фактором Q4 (сер. знач. – 5,6).

Фактор В свідчить про «інтелект». При низьких балах, які ми отримали за даним фактором, особистості притаманні деяка ригідність мислення та конкретність, може навіть простежуватися емоційна дезорганізація мислення.

Фактор F свідчить про два полюси «стриманість – експресивність». У загальному вигляді, бал за цим фактором є відображенням емоційної забарвленості і динамічності спілкування.

Низькі бали характеризують людину як розсудливу, обережну, мовчазну. Їй притаманна деяка занепокоєність, схильність все ускладнювати, песимістичність у сприйнятті дійсності, турбота про майбутнє, очікування невдач. Оточуючим така особистість може здаватися нудною, в'ялою і занадто високомірною.

Фактор L включає в себе два полюси: «довірливість – підозрливість». У загальному вигляді фактор свідчить про емоційне ставлення до людей.

Низькі бали характеризують людину як відверту, довірливу, доброзичливу щодо інших людей, терплячу, поступливу. Така особистість є вільною від заздрощів, легко знаходить спільну мову з людьми, їй легко працювати в колективі.

Фактор N має два полюси «прямолінійність – дипломатичність». При низьких балах особистості є властивою безпосередність поведінки, наївність, прямолінійність, природність.

Фактор Q2 – «конформізм – нонконформізм». Низькі бали свідчать про залежність людини від групи, слідування за суспільною думкою, працьовитість, приймання рішення разом з іншими людьми, орієнтування на соціальне схвалення. При цьому, у такої людини часто відсутня ініціатива в аспекті прийняття рішення. Не можна говорити, що така особистість не любить людей, вона просто не має потреби в їх схваленні та підтримці.

Останній фактор, за яким було отримано низьку оцінку є фактор Q4, який складається з двох протилежностей: «розслаблення – напруженість». Низькі оцінки за цим фактором свідчать про в'ялість, лінощі, розслабленість, низьку мотивацію, спокій, надмірну незворушливість та задоволеність. За всіма останніми факторами було отримано середні бали, які не підлягають інтерпретації.

Результати дослідження засвідчують, що старші підлітки демонструють ознаки часткової інфантильності, яка виявляється в соціальній залежності, низькій мотивації до досягнення, ригідності мислення, тривожності та емоційній вразливості. Водночас, у них присутні також ознаки особистісної зрілості, зокрема в контексті емоційної стабільності,

відкритості до нового та соціальної активності. Це вказує на перехідний характер розвитку особистості на даному етапі, що потребує психологічної підтримки, розвитку автономності, критичного мислення та мотиваційної сфери, аби уникнути закріплення інфантильних рис у дорослому віці.

На основі аналізу результатів ми можемо зробити висновок щодо змісту особистісних факторів і їх взаємозв'язку, на основі яких можуть бути виділені такі блоки факторів: інтелектуальні особливості, емоційно-вольові особливості та комунікативні властивості і особливості міжособистісної взаємодії. Отримані результати досліджуваних представимо у вигляді таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Аналіз змісту особистісних факторів досліджуваних

№ з/п	Особистісний фактор	Результат (%)
1.	Інтелектуальні особливості	14
2.	Емоційно-вольові особливості	38
3.	Комунікативні властивості і особливості міжособистісної взаємодії	34

Отже, ми отримали дані, які свідчать, що для досліджуваних характерні комунікативні властивості і особливості міжособистісної взаємодії (34%), найменше – інтелектуальні особливості (14%).

Таким чином ми можемо говорити про те, що серед старших підлітків найбільш вираженими є емоційно-вольові особливості та комунікативні властивості і особливості міжособистісної взаємодії.

З метою наочності результатів, представимо їх у вигляді діаграми 2.1.

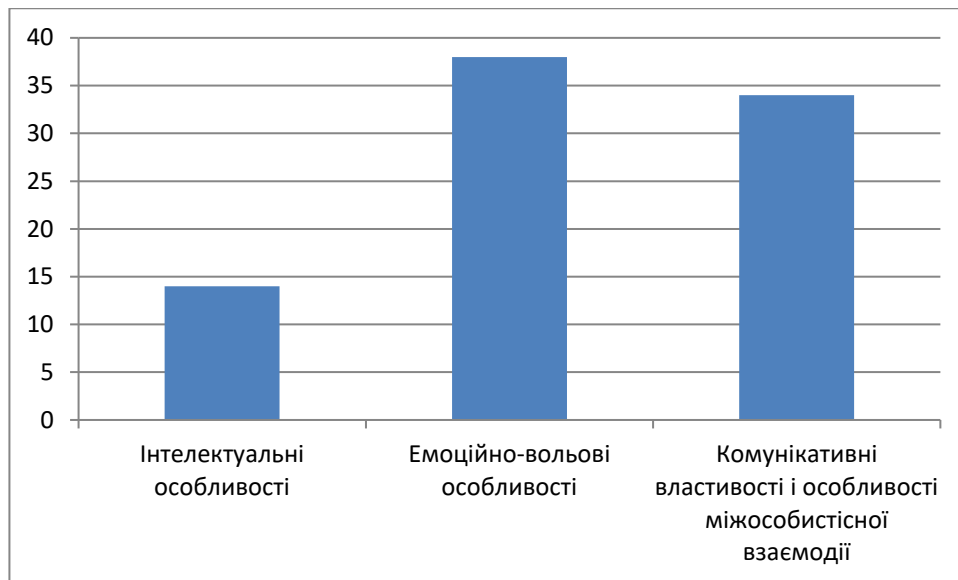

Рис. 2.1. Аналіз змісту особистісних факторів досліджуваних

Високий показник емоційно-вольових особливостей свідчить про наявність труднощів у сфері саморегуляції емоцій і вольових процесів, що є характерною ознакою інфантильності у цьому віці. Значний рівень акцентуації на комунікативних аспектах також вказує на складнощі у побудові зрілих, відповідальних міжособистісних стосунків.

Натомість інтелектуальні особливості мають найнижчий показник, що свідчить про відносно стабільний розвиток когнітивної сфери і підтверджує, що прояви інфантилізму у старших підлітків більше пов'язані саме з емоційно-вольовою та соціальною незрілістю, а не з інтелектуальними труднощами.

Аналіз результатів дослідження за методикою дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса - Р. Даймонд

Аналіз соціально-психологічної адаптації є важливим аспектом дослідження особистості, особливо у контексті її взаємодії з соціальним середовищем. Методика К. Роджерса – Р. Даймонд є одним із найефективніших інструментів, що дозволяє оцінити рівень адаптації особистості, її емоційну стабільність, спроможність до саморегуляції, прийняття себе та інших, а також здатність до конструктивної соціальної взаємодії, що вкрай важливо при дослідженні інфантильності. Отримані

результати за методикою були оброблені відповідно запропонованому ключу, проінтерпретовано та занесено до таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Аналіз соціально-психологічної адаптації старших підлітків

№ з/п	Показник	Шкала	Бали (сер.знач.)	Результати (%)		
				Високий	Норма	Низький
1.	Адаптація	Адаптивність	18,9	11	68	32
	Деадаптація					
2.	Шкала брехні	Самоприйняття	33,4	28	54	18
	Прийняття себе					
	Не прийняття себе					
3.	Прийняття інших	Прийняття інших	22,1	14	39	47
	Не прийняття інших					
4	Емоційний комфорт	Емоційний комфорт	11,4	40	1	59
	Емоційний дискомфорт					
5.	Зовнішній контроль	Інтернальність	19,2	35	39	26
	Внутрішній контроль					
6.	Домінування	Прагнення до домінування	22,9	20	59	21
	Підданство					
	Ескапізм					

Таким чином, інтерпритуючи отримані результати ми можемо говорити про те, що лише 11% підлітків демонструють високий рівень адаптивності. 18% старших підлітків демонструють низький рівень самоприйняття, що може свідчити про наявність внутрішніх конфліктів і невпевненість у собі. 47% мають низький рівень прийняття інших людей, що свідчить про

труднощі у встановленні гармонійних міжособистісних стосунків та про певну соціальну відчуженість.

59% старших підлітків мають ознаки емоційного дискомфорту, що може бути ознакою тривожності, незадоволеності собою або своїм оточенням. 35% демонструють високий рівень інтернальності (внутрішнього контролю над подіями свого життя). 21% досліджуваних мають низький рівень домінування, що може говорити про схильність до підпорядкування чи уникання активної соціальної ролі.

У ході дослідження соціально-психологічної адаптації старших підлітків були отримані такі середні бальні результати за основними шкалами: за шкалою «Адаптивність» – 18,9 бала, що свідчить про загалом високий рівень адаптації учасників дослідження до соціального середовища. Старші підлітки продемонстрували здатність ефективно взаємодіяти з оточенням, приймати соціальні норми та адекватно реагувати на зовнішні вимоги. За шкалою «Самоприйняття» середній бал становив 33,4, що відповідає нормі й відображає в основному позитивне ставлення до себе та відносну щирість відповідей. Показник за шкалою «Прийняття інших» – 22,1 бала – є нижчим за середній, що може вказувати на труднощі у формуванні міжособистісних стосунків, певну критичність або недовіру до соціального оточення. За шкалою «Емоційний комфорт» середній результат становив 11,4 бала, що свідчить про наявність емоційної напруги, внутрішнього дискомфорту чи труднощів у переживанні позитивного емоційного стану. Шкала «Інтернальність» показала середній бал 19,2, що можна інтерпретувати як помірний рівень внутрішнього контролю – підлітки частково схильні брати на себе відповідальність за події свого життя. За шкалою «Прагнення до домінування» було зафіксовано 22,9 бала, що вказує на збалансоване прагнення до лідерства без вираженої домінантності чи підлеглості.

Отримані результати свідчать, що більшість старших підлітків демонструють нормальний рівень соціально-психологічної адаптації. Проте є

певні труднощі у сферах емоційного комфорту, прийняття інших людей і самостійності у контролі за подіями власного життя. Це вказує на наявність окремих проявів інфантилізму, які пов'язані переважно з емоційною та соціальною незрілістю, а також на потребу у психолого-педагогічній підтримці формування емоційної стійкості, впевненості у собі та розвитку навичок соціальної взаємодії.

Аналіз результатів дослідження за методикою «Індекс життєвого стилю».

Метою даної методики була діагностика механізмів психологічного захисту «Я», що вимагають відповіді «вірно – невірно». Вимірюються вісім видів захисних механізмів: пригнічення, заперечення, витіснення, компенсація, раціоналізація, проекція, гіперкомпенсація та регресія. Кожному з цих захисних механізмів відповідають від 10 до 14 тверджень, що описують особистісні реакції людини, що виникають у різних ситуаціях. Показник, що перевищує 50-відсотковий рубіж, відображає реально існуючі, але не вирішені зовнішні та внутрішні конфлікти. Отримані результати представимо у вигляді таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Аналіз індексу життєвого стилю респондентів

Субшкала	Сер. значення	Отриманий результат старших підлітків (%)
Заперечення	16,8	21
Витіснення	9,4	8
Регресія	18,7	24
Компенсація	2,8	5
Проекція	1,9	3
Заміщення	19,8	16
Гіперкомпенсація	4,9	6
Раціоналізація	14,9	17

Інтерпретація результатів здійснюється на основі 8 базових субшкал.

Аналіз результатів дослідження дозволяє виявити найбільш характерні для старших підлітків механізми психологічного захисту. Найвищі середні значення отримано за субшкалами заміщення (19,8), регресії (18,7), заперечення (16,8) та раціоналізації (14,9). Це свідчить про те, що підлітки у складних чи стресових ситуаціях найчастіше вдаються до непрямих способів психологічного самозахисту.

Зокрема, заміщення відображає схильність переносити емоції з одного об'єкта на інший, менш загрозливий, що може вказувати на утруднення у безпосередньому вираженні почуттів. Регресія свідчить про повернення до інфантильних моделей поведінки у відповідь на напругу, що типово для періоду емоційної нестабільності, характерного для підліткового віку. Заперечення відображає схильність уникати усвідомлення болючих або неприйнятних аспектів реальності, тоді як раціоналізація демонструє прагнення логічно виправдати власні дії або емоції, зберігаючи позитивний образ себе.

Натомість найнижчі значення зафіксовано за шкалами проекції (1,9) і компенсації (2,8), що свідчить про рідше звертання до приписування власних негативних якостей іншим чи до спроб компенсувати внутрішню незадоволеність за допомогою досягнень у інших сферах. Відносно низькими також є показники витіснення (9,4) та гіперкомпенсації (4,9), що вказує на меншу схильність до витіснення неприємних переживань у несвідоме та до надмірного самоствердження. Загалом можна зробити висновок, що серед старших підлітків переважають механізми захисту, спрямовані на непряме опрацювання або уникнення емоційно значущих переживань, що узгоджується з віковими особливостями та свідчить про потребу у розвитку більш конструктивних способів емоційної саморегуляції.

Регресія (24%). Найбільший показник серед усіх механізмів – 24%. Це свідчить про те, що значна частина старших підлітків у складних ситуаціях схильна повертатися до інфантильних або більш примітивних форм

поведінки. Регресія часто є проявом психологічної незрілості та характерною рисою інфантилізму.

Заперечення (21%). Високий рівень заперечення означає, що багато підлітків уникають визнання неприємних фактів чи емоцій. Це також свідчить про намагання зберегти внутрішню стабільність ціною ігнорування реальності.

Раціоналізація (17%). Раціоналізація проявляється у спробах пояснити невдачі або внутрішні конфлікти "логічними" виправданнями. Це вказує на намагання знизити емоційне напруження через інтелектуальні виправдання своїх вчинків.

Заміщення (16%). Відносно високий показник заміщення свідчить про те, що підлітки часто спрямовують свої емоції не на реальне джерело роздратування або страху, а на інші об'єкти або людей. Це також є свідченням недостатньої зрілості в емоційній сфері.

Витіснення (8%). Невисокий рівень витіснення показує, що лише невелика частина підлітків несвідомо «забуває» або витісняє зі свідомості неприємні спогади чи емоції.

Гіперкомпенсація (6%). Невисокий рівень гіперкомпенсації вказує, що прагнення компенсувати свої слабкі сторони шляхом надмірного підкреслення сили або успіху не є масовим серед респондентів.

Компенсація (5%). Ще менше підлітків використовують компенсацію як стратегію подолання власних слабкостей або недоліків.

Проекція (3%). Найнижчий показник серед усіх механізмів. Це означає, що лише незначна частина підлітків схильна приписувати іншим людям власні неприйнятні думки або почуття.

Отримані результати представимо у вигляді діграми 2.2.

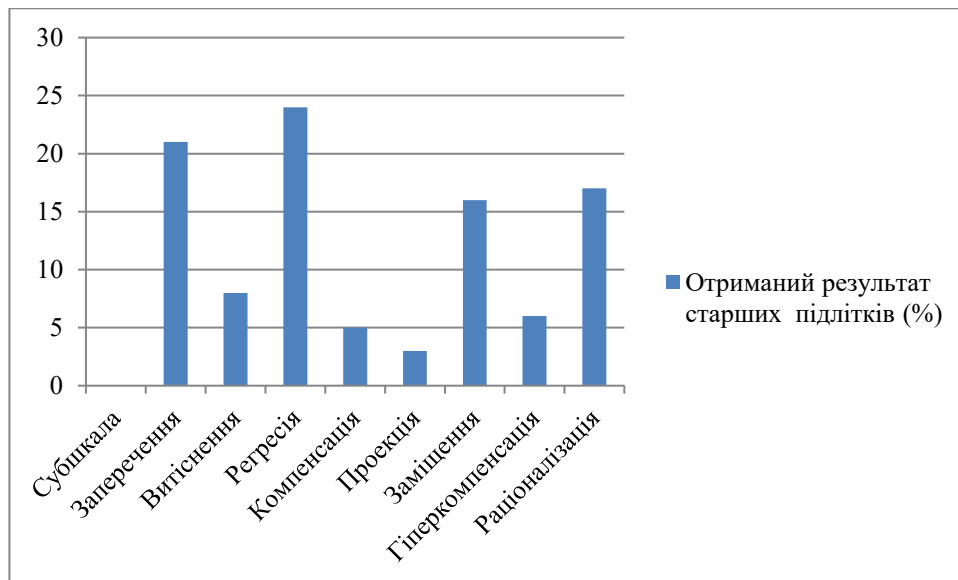

Рис. 2.2. Аналіз індексу життєвого стилю респондентів

Таким чином, серед старших підлітків домінують захисні механізми, пов'язані з униканням реальності (регресія, заперечення) та з неадекватною емоційною реакцією на труднощі (заміщення, раціоналізація). Такі результати вказують на виражену інфантильність у частини підлітків, а також на потребу у розвитку більш зрілих способів подолання труднощів – наприклад, формування навичок емоційної саморегуляції та критичного мислення.

Статистична обробка даних

В ході статистичної обробки даних застосовувався *кореляційний аналіз Пірсона*. Для розуміння того, чи є взаємозв'язок між причинами прояву інфантилізму, проведемо кореляційний аналіз *r*-Пірсона.

Кореляційний аналіз дозволяє оцінити силу та напрям взаємозв'язку між двома змінними. Кореляційний аналіз базується на кількісних даних, що дозволяє отримувати об'єктивні результати. Це особливо важливо в дослідженнях психологічних характеристик, де суб'єктивний вплив може вплинути на результати.

Кореляційний зв'язок розраховувався за формулою коефіцієнту кореляції Пірсона:

$$R_{xy} = \frac{\sum_{i=0}^{n-1} (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=0}^{n-1} (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=0}^{n-1} (y_i - \bar{y})^2}}$$

Де x – причина інфантилізму, а y – особистісна характеристика.

Отримані дані представимо у вигляді таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Результати лінійної кореляції r-Пірсона

Перемінна 1	Перемінна 2	Результат
Регресія	Рівень адаптації	$r = -0,582$
Заперечення	Самоприйняття	$r = -0,435$
Емоційна стійкість	Емоційний комфорт	$r = 0,323$
Соціальна сміливість	Прийняття інших	$r = 0,412$
Інтернальність	Рівень домінування	$r = 0,076$
Тривожність	Емоційний комфорт	$r = -0,476$
Регресія	Самоприйняття	$r = -0,189$
Заперечення	Емоційний дискомфорт	$r = 0,314$
Раціоналізація	Емоційний комфорт	$r = 0,539$
Заміщення	Прийняття інших	$r = -0,207$

Примітки:

1) * – зміни достовірні на рівні $p \leq 0,05$.

У процесі кореляційного аналізу було виявлено сильний негативний зв'язок між рівнем регресії та рівнем адаптації ($r = -0,582$), що свідчить про те, що із зростанням проявів регресивної поведінки рівень адаптації особистості знижується.

Також виявлено негативний зв'язок між запереченням і самоприйняттям ($r = -0,435$): чим більшою мірою особа застосовує механізм заперечення, тим нижче її рівень самоприйняття.

Емоційна стійкість позитивно корелює з емоційним комфортом ($r = 0,323$), що вказує на те, що особи з вищою емоційною стійкістю мають кращий емоційний стан.

Соціальна сміливість пов'язана з прийняттям інших ($r = 0,412$), що демонструє, що чим більше особа проявляє соціальну активність і відкритість, тим краще вона сприймає інших людей.

Негативний зв'язок спостерігається між рівнем тривожності та емоційним комфортом ($r = -0,476$): із підвищенням тривожності рівень емоційного комфорту знижується.

Крім того, встановлено, що застосування механізму раціоналізації позитивно пов'язане з емоційним комфортом ($r = 0,539$), що може свідчити про те, що осмислення складних ситуацій через логічні пояснення допомагає особам підтримувати позитивний емоційний стан.

Таким чином, отримані результати свідчать про те, що певні психологічні захисні механізми та особистісні якості істотно впливають на рівень адаптації та емоційний стан особистості. Зокрема, дезадаптивні механізми (регресія, заперечення, тривожність) мають негативний вплив на емоційний комфорт та адаптаційні можливості, тоді як позитивні особистісні риси (емоційна стійкість, соціальна сміливість) і використання конструктивних стратегій (раціоналізація) сприяють кращій адаптації та підтриманню психологічного благополуччя.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було представлено опис вибірки, використаних психодіагностичних методик та результати емпіричного дослідження. Аналіз отриманих даних засвідчив наявність у старших підлітків ознак часткової інфантильності, яка виявляється у високій соціальній залежності, зниженій мотивації до досягнення, ригідності мислення, емоційній вразливості та підвищеній тривожності. Особливо показовими є тенденції до використання дезадаптивних психологічних захисних механізмів, таких як регресія та

заперечення, що вказує на труднощі у саморегуляції та подоланні життєвих труднощів.

Водночас спостерігається наявність окремих характеристик особистісної зрілості: емоційна стабільність, відкритість до нового досвіду, соціальна активність, що свідчить про суперечливий, перехідний характер розвитку особистості на цьому віковому етапі. Такий контраст у психологічному портреті старших підлітків демонструє потребу в цілеспрямованій психолого-педагогічній підтримці, зокрема в розвитку емоційної саморегуляції, впевненості в собі, автономності та конструктивних копінг-стратегій. Це дозволить мінімізувати інфантильні прояви та сприяти гармонійному становленню особистості.

Високий показник емоційно-вольових особливостей свідчить про наявність труднощів у сфері саморегуляції емоцій і вольових процесів, що є характерною ознакою інфантильності у цьому віці. Значний рівень акцентуації на комунікативних аспектах також вказує на складнощі у побудові зрілих, відповідальних міжособистісних стосунків.

Це може свідчити про перехідний характер особистісного розвитку та необхідність психологічної підтримки. Інфантильність пов'язана переважно з емоційно-вольовою та соціальною незрілістю, а не з інтелектуальними труднощами. Потреба у формуванні навичок саморегуляції, автономності та критичного мислення є ключовою для подолання інфантильних проявів і забезпечення гармонійної адаптації в дорослому житті.

Результати кореляційного аналізу показали, що окремі психологічні захисні механізми та особистісні риси суттєво впливають на адаптацію та емоційний стан старших підлітків. Зокрема, дезадаптивні стратегії, такі як регресія, заперечення та підвищена тривожність, знижують рівень емоційного комфорту та ускладнюють адаптацію. Натомість емоційна стійкість, соціальна сміливість і застосування конструктивних механізмів, зокрема раціоналізації, сприяють кращій адаптації та збереженню психологічної рівноваги.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ ПРОЯВІВ ІНФАНТИЛІЗМУ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

3.1. Психологічна програма подолання інфантилізму старших підлітків

Старший підлітковий вік є важливим етапом становлення особистості, що характеризується активним формуванням світогляду, ціннісних орієнтацій, самосвідомості та відповідальності за власне життя. Проте саме в цей період нерідко виявляються ознаки інфантилізму – незрілості особистості, яка проявляється у соціальній залежності, емоційній нестійкості, низькому рівні саморегуляції, уникненні відповідальності та труднощях у прийнятті самостійних рішень. Наявність таких проявів суттєво ускладнює процес соціалізації та може призвести до формування неадаптивних моделей поведінки у дорослому віці.

Актуальність створення психологічної програми подолання інфантилізму зумовлена потребою своєчасної психопрофілактики та розвитку особистісної зрілості в умовах сучасного соціального середовища, яке висуває до молоді підвищені вимоги щодо самостійності, гнучкості мислення, емоційної стабільності та вміння взаємодіяти з іншими. Запропонована програма спрямована на формування у старших підлітків навичок емоційної саморегуляції, відповідальності, рефлексії, критичного мислення та конструктивної взаємодії з оточенням.

Програма розроблена з урахуванням вікових особливостей учасників, ґрунтується на сучасних психодидактичних підходах і включає низку інтерактивних занять, вправ та психоедукаційних компонентів, що сприяють усвідомленню власних рис, подоланню інфантильних моделей поведінки та підтримці процесу особистісного зростання.

Розроблена програма спрямована на формування особистісної зрілості у старших підлітків, зменшення проявів інфантильності та розвиток адаптивних механізмів подолання труднощів.

Мета програми – формування елементів особистісної зрілості у старших підлітків шляхом розвитку емоційної саморегуляції, соціальної відповідальності, автономності та конструктивних способів подолання труднощів.

Завдання програми:

1. Розвивати здатність до емоційної саморегуляції, подолання тривожності, зниження емоційної вразливості.
2. Формувати відповідальне ставлення до власних вчинків, рішень і виборів.
3. Підвищувати рівень комунікативної культури та соціальної компетентності.

Очікувані результати реалізації програми:

1. Зниження рівня інфантильності, зокрема соціальної залежності, уникнення відповідальності, емоційної нестабільності.
2. Підвищення здатності до емоційної саморегуляції, зменшення тривожності та вразливості.
3. Розвиток навичок відповідальної поведінки, самостійного прийняття рішень і рефлексії.
4. Формування впевненості в собі, мотивації до досягнень, активної життєвої позиції.

Цільова аудиторія: старші підлітки (15–18 років).

Тривалість програми: 2 місяці.

Форма проведення: групові тренінгові заняття.

Кількість занять: 5 (1 раз на тиждень).

Тривалість одного заняття: 60 хвилин.

Кількість учасників у групі: 10 осіб.

Методи роботи: арт-терапевтичні техніки, групова дискусія, рольові ігри, вправи на рефлексію, когнітивні тренінги, психоедукація.

Таблиця 2.7

Структура програми

№ заняття	Тема заняття	Мета заняття	Основні форми і методи роботи
1	Знайомство. Створення безпечного простору	Формування довіри, знайомство учасників, правила роботи в групі	Вправа «Ім'я і жест», очікування, розробка правил, міні-гра на взаємодію
2	Самооцінка і впевненість у собі	Підвищення самооцінки, формування впевненості в собі	Дискусія, вправа «Мій портрет», рольова гра «Я можу!»
3	Ефективна комунікація	Формування навичок активного слухання та ефективної комунікації	Вправи «Зіпсований телефон», «Слухай і повторюй», міні-обговорення
4	Вирішення конфліктів	Ознайомлення з конструктивними способами вирішення конфліктів	Сценки, обговорення, вправа «Позиції у конфлікті»
5	Підсумок. Я і моя група	Підбиття підсумків, рефлексія, оцінка змін, прощання	Вправа «Дерево змін», відгуки, обмін побажаннями, прощальна гра

Далі розкриємо суть занять більш детально.

Заняття 1. Знайомство. Створення безпечного простору.

Зміст заняття:

Заняття починається з пояснення важливості створення безпечного простору для роботи та відкритості у групі. Інструктаж щодо участі в заняттях і довіри між учасниками.

Вправа 1. «Ім'я і жест».

Учасники по черзі називають своє ім'я та виконують жест або рух, який асоціюється з ними. Інші учасники повинні повторити ім'я і жест, намагаючись запам'ятати. Це допомагає не тільки запам'ятати імена, але й дає можливість розкрити перші особисті асоціації, що сприяє розвитку групової взаємодії.

Вправа 2. «Очікування».

Кожен учасник записує на листочку, що він очікує від програми, що він хоче змінити або досягти в результаті занять. Потім всі учасники по черзі читають свої очікування. Це допомагає виявити спільні інтереси та настанови на успіх, а також дає змогу коригувати планування програми в разі необхідності.

3. Розробка правил групи.

Учасники разом складають правила групової роботи, які будуть допомагати створити комфортну атмосферу для всіх. Наприклад: «поважати думки інших», «бути чесними», «слухати один одного», «не перебивати», «брати участь у всіх вправах». Правила мають бути чіткими, але гнучкими, щоб кожен відчував свою безпеку і можливість виразити себе.

4. Міні-гра на взаємодію «Ланцюг довіри».

Учасники стають у коло. Один з них починає гру, кажучи: «Я довіряю тобі, тому що...», і потім передає м'яч іншому учаснику, який продовжує фразу і передає м'яч далі. Гра допомагає встановити взаємну довіру між учасниками.

Підсумок заняття. Учасники діляться своїми враженнями, що для них було важливим на цьому занятті, що вони відчували, коли виконували вправи. Це дозволяє закріпити атмосферу підтримки і взаєморозуміння в групі.

Заняття 2. Самооцінка і впевненість у собі.

Дискусія на тему: «Що таке самооцінка?».

Учасники обговорюють, що таке самооцінка та як вона впливає на їхнє життя. Кожен поділяється думками про те, як вони оцінюють себе в різних сферах: зовнішність, здібності, стосунки з іншими людьми. Ведучий сприяє тому, щоб учасники визначили різницю між адекватною самооцінкою та завищеною або заниженою. Обговорення може включати приклади з реального життя або ситуацій, які учасники можуть зустріти у повсякденному житті.

Вправа «Мій портрет».

Учасникам пропонується створити малюнок або колаж, що відображає їхнє розуміння себе, свої сильні та слабкі сторони, те, чим вони пишаються, і що хочуть змінити в собі. Після цього учасники обговорюють свої роботи в групі, розповідаючи, чому вони зобразили себе саме так і які риси вони вважають найважливішими для себе. Ця вправа допомагає підвищити усвідомленість щодо власної особистості та визначити ресурси для саморозвитку.

Рольова гра «Я можу!»

Учасники отримують ситуації, у яких вони мають продемонструвати свої сильні риси, справлятися з труднощами чи виконувати завдання. Наприклад, «У тебе є шанс провести важливу презентацію», «Ти маєш допомогти другу у складній ситуації» тощо. Вони повинні показати, як впевнено вони можуть діяти, використовуючи свої сильні сторони, і як можуть підтримати себе в складних обставинах. Після виконання вправи обговорюється, які емоції виникли у процесі, і як вони відчували свою впевненість у цих ситуаціях.

Рефлексія та обговорення.

Учасники діляться враженнями від заняття: що нового вони дізналися про себе, що їм вдалося, а що потребує додаткової роботи. Ведучий звертає увагу на важливість регулярної практики самооцінки і підтримки впевненості

в собі, а також на те, що кожен має можливість змінювати своє ставлення до себе та свої можливості.

Заключна частина.

Підсумок заняття, підкреслення важливості підтримки здорової самооцінки і впевненості у собі. Учні отримують домашнє завдання: щодня писати 3 позитивні риси або досягнення, які вони помітили в собі, а також робити це впродовж тижня, щоб на наступному занятті обговорити результати.

Заняття 3. Ефективна комунікація.

Ведучий розповідає учасникам про важливість ефективної комунікації для успішної взаємодії в групі та суспільстві. Обговорюється, що ефективне спілкування допомагає уникати непорозумінь, вирішувати конфлікти та покращувати стосунки. Пояснюється, що активне слухання та правильне вираження думок є важливими складовими цієї навички.

Вправа 1. «Зіпсований телефон».

Учасники сідають у коло. Ведучий дає перше повідомлення (наприклад, коротке речення або абзац), яке учасники мають передати наступній особі в колі пошепки. Останній учасник вголос озвучує, що він почув. Після цього обговорюється, як змінилося повідомлення, чому так сталося і що можна зробити для того, щоб уникнути таких змін у реальному спілкуванні. Ця вправа показує важливість чіткості та точності в комунікації.

Вправа 2. «Слухай і повторюй».

У цій вправі учасники працюють парами. Один учасник розповідає свою думку або ситуацію, а інший має уважно слухати та повторити, що він почув, використовуючи власні слова. Потім учасники міняються ролями. Після виконання вправи обговорюється, як змінилася інформація при передаванні, чи були у когось труднощі з вираженням або розумінням почутого. Це допомагає учасникам розвинути навички активного слухання і перевірки розуміння.

Міні-обговорення. «Ключові елементи ефективного спілкування».

Ведучий пропонує учасникам подумати, які ключові елементи включає ефективне спілкування (наприклад, активне слухання, чіткість вираження думок, використання невербальних сигналів, здатність до емоційної саморегуляції). Учасники обговорюють, як кожен з цих елементів можна використовувати для покращення своїх комунікаційних навичок. Обговорення може бути спрямоване на те, як уникати найбільш поширених помилок у спілкуванні.

Рольова гра 3. «Проблема у спілкуванні».

Учасники діляться на пари або невеликі групи і отримують сценарії, у яких потрібно вирішити комунікаційну проблему (наприклад, непорозуміння з другом, труднощі у вираженні власних емоцій тощо). Вони повинні використати отримані навички активного слухання і чіткої комунікації для вирішення ситуації. Після виконання кожної ситуації група обговорює, що було зроблено добре, а що можна було б покращити.

Рефлексія та обговорення.

Після вправ та рольових ігор, учасники діляться своїми відчуттями та враженнями від заняття. Важливо звернути увагу на те, як змінилася їхня впевненість у собі в процесі спілкування, чи відчували вони зручність при використанні навичок слухання і вираження думок. Ведучий сприяє обговоренню, які аспекти комунікації учасникам були складними та які навички вони хотіли б вдосконалити.

Підсумок заняття. Ведучий підкреслює важливість ефективної комунікації для формування гармонійних стосунків з іншими людьми. Учням надається домашнє завдання: протягом тижня виявляти, коли вони використовують ефективні методи комунікації в повсякденному житті, та записувати свої спостереження.

Заняття 4. Вирішення конфліктів.

Вступна частина.

Ведучий коротко розповідає про конфлікти як невід'ємну частину міжособистісних взаємодій. Пояснюється, що конфлікти можуть бути як

деструктивними, так і конструктивними, залежно від способу їх вирішення. Ведучий наголошує на важливості мирного вирішення конфліктів для збереження добрих стосунків і психологічного комфорту.

Далі учасникам пропонується коротке обговорення на тему: «Що таке конфлікт? Як ми звичайно реагуємо на конфлікти?» Ведучий фіксує відповіді учасників на дошці або фліпчарті. Далі пояснюється, що існують різні стилі поведінки в конфліктних ситуаціях (зокрема, уникання, конкурування, компроміс, співпраця, пристосування), і кожен з них має свої переваги та недоліки.

Вправа 1. «Позиції у конфлікті».

У цій вправі учасники розділяються на пари. Кожна пара отримує ситуацію конфлікту (наприклад, непорозуміння між друзями, конфлікт між учнями на уроці, суперечка між членами родини). Один з учасників грає роль того, хто хоче вирішити конфлікт конструктивно, а інший – того, хто виступає із позицією «конфліктувати». Після виконання ролей, учасники обговорюють, як кожен з них поведився у ситуації, і чи можна було змінити позицію, щоб досягти конструктивного вирішення конфлікту. Ведучий дає коментарі щодо правильності чи неконструктивності обраних стратегій вирішення конфлікту.

Рольова гра 2. «Рішення конфлікту».

Учасники діляться на групи по три-чотири особи і отримують сценарії, в яких є конфліктна ситуація (наприклад, суперечка між двома друзями через третю особу, непорозуміння між колегами на роботі). Кожна група повинна розіграти ситуацію, використовуючи конструктивні стратегії вирішення конфліктів, такі як активне слухання, компроміс, аргументація та взаємна повага. Після кожної ролі група обговорює, які стратегії спрацювали найкраще і чому.

Обговорення результатів рольових ігор. Ведучий проводить загальне обговорення результатів рольових ігор. Важливо звернути увагу на те, які методи і стратегії учасники використовували для вирішення конфлікту, а

також що можна було б зробити по-іншому, щоб ситуація була вирішена ефективніше.

Розбір найбільш складних ситуацій. Ведучий пропонує учасникам подумати над реальними ситуаціями з їхнього життя, де виникають конфлікти. Вони можуть поділитися своїм досвідом, обговорити, як вони зазвичай вирішують конфлікти, а також подискутувати, які інші стратегії могли б бути ефективними. Ведучий допомагає учасникам розібрати конкретні випадки, щоб зрозуміти, як використовувати конструктивні методи для уникнення ескалації конфлікту.

Вправа 3. «Компроміс і взаємопорозуміння» У цій вправі учасники працюють в парах або трійках, обираючи конфліктну ситуацію, у якій необхідно знайти компроміс. Учасники повинні за допомогою переговорів прийти до спільного рішення, яке влаштовує обидві сторони. Ведучий надає загальні поради щодо того, як досягати компромісів в реальних ситуаціях.

Під кінець заняття ведучий проводить рефлексію, де учасники діляться своїми враженнями від виконаних вправ. Вони можуть висловити, що нового для себе дізналися, які стратегії будуть застосовувати в реальному житті. Ведучий підсумовує ключові моменти заняття та дає поради щодо подальшого розвитку навичок вирішення конфліктів.

З метою закріплення матеріалу учасники отримують домашнє завдання: протягом тижня записати одну конфліктну ситуацію, яка трапилася з ними, і описати, як вони вирішували її за допомогою стратегій, які вивчали під час заняття. У наступному занятті вони повинні поділитися своїми спостереженнями з групою.

Заняття 5. Підсумок. Я і моя група.

На останньому занятті ведучий коротко підсумовує основні моменти програми, наголошуючи на розвитку основних навичок: комунікації, впевненості в собі, вирішення конфліктів та інших важливих аспектах. Ведучий зазначає, що це останнє заняття, на якому учасники зможуть поділитися своїми враженнями та оцінити зміни, що відбулися за час роботи.

Вправа 1. «Дерево змін».

Учасники отримують великий лист паперу та фломастики. Ведучий пояснює, що кожен учасник має на листі намалювати дерево. Корінь дерева – це ті внутрішні ресурси, які допомогли їм пройти програму. Стовбур – це процес, через який вони пройшли, а гілки – це зміни, яких вони досягли під час заняття.

Після того, як всі учасники заповнять свої «дерева змін», вони можуть поділитися своїми результатами з групою, описуючи, що вони відчувають і чому ці зміни важливі для них.

Обмін відгуками.

Учасники в колі один за одним висловлюють свої враження від курсу. Ведучий заохочує їх звертати увагу на те, що змінилося у їхній поведінці, сприйнятті себе та навколишніх, а також на тому, які навички вони здобули під час програми. Учасники також можуть поділитися, що їм було складно або цікаво під час виконання вправ, а також як вони планують використовувати набуті знання в реальному житті.

Прощальна гра «Мережа підтримки».

Ведучий пропонує учасникам сісти в коло. Кожен отримує мотузку або стрічку. Один учасник починає гру, виголошуючи щось позитивне чи вдячне іншому учаснику (наприклад: «Дякую за твою підтримку в групі»). Потім цей учасник передає мотузку тому, кому хоче висловити подяку, і так триває по колу. В кінці гри всі учасники будуть утворювати єдину мережу, що символізує взаємну підтримку та зв'язок, який вони створили в процесі групової роботи.

Рефлексія.

Після прощальної гри ведучий проводить рефлексію, запитуючи учасників про їхні відчуття під час гри та загальний досвід групової роботи. Задається питання: «Що нового ви дізналися про себе за час програми?» Учасники можуть поділитися своїми думками і відчуттями про те, як програма змінила їхнє ставлення до себе та до інших.

Оцінка змін та результатів програми.

Ведучий пропонує кожному учаснику заповнити коротку анкету оцінки програми, в якій вони можуть оцінити, як змінилася їхня поведінка, взаємодія з іншими людьми та загальний стан. В анкеті можуть бути такі запитання:

1. Які зміни ви відчули в собі після проходження програми?
2. Яка з навичок, яку ви набули, є для вас найважливішою?
3. Як ви будете використовувати ці навички в реальному житті?

Ведучий збирає анкети, що допомагає оцінити ефективність програми та її вплив на учасників.

В самому кінці заняття ведучий висловлює вдячність всім учасникам за активну участь у програмі та спільну роботу. Під час прощання учасники можуть обмінятися контактами для підтримки один одного в майбутньому, якщо вони цього бажають.

Таким чином, дана програма є важливим інструментом у роботі з підлітками, що дозволяє не тільки подолати інфантилізм, але й сприяє становленню зрілої, самостійної та впевненої особистості. Це є основою для подальшого психологічного розвитку і адаптації до дорослого життя.

3.2. Рекомендації підліткам щодо подолання інфантилізму

Інфантилізм або затримка дорослого життя є поширеним явищем, зокрема коли їх емоційна, соціальна та психологічна зрілість не відповідає віковим вимогам. У підлітковому віці важливо приймати рішення самостійно, брати на себе ініціативу, нести відповідальність за свої дії та адаптуватися до змінних обставин. Однак, багато підлітків можуть застрягнути в дитячому віці через різні фактори, включаючи зовнішній стрес, особистий страх та відсутність необхідних навичок.

Самостійність – одна з ключових ознак особистісної зрілості, без якої неможливе доросле, відповідальне життя. Інфантильні підлітки часто уникають відповідальності, відкладають рішення або покладаються на інших

– батьків, вчителів, друзів – що з часом може призвести до залежності, невпевненості у власних силах і страху перед невизначеністю.

Рекомендації, що входять до цього підрозділу, допоможуть старшим та підліткам розвинути власну емоційну зрілість, підвищити самооцінку, покращити соціальну адаптацію та подолати інфантизм. Кожна пропозиція має на меті розробити конструктивні стратегії подолання труднощів та розвитку відповідальних, незалежних та впевнених фігур. Ці рекомендації мають бути керівництвом для подолання емоційної та психологічної залежності, що сприяє успішній інтеграції в доросле життя. Розвивай самостійність у прийнятті рішень.

1. Поступовий розвиток самостійності. Починати варто з невеликих рішень, що стосуються щоденного життя: обрати, що вдягнути до школи, самостійно підготувати домашнє завдання, спланувати свій день або тиждень. Наприклад, підліток може взяти на себе відповідальність за вибір режиму дня: скільки часу приділити навчанню, скільки – хобі, зустрічам з друзями чи відпочинку. Важливо, щоб дорослі при цьому не нав'язували свою думку, а радше були поруч як консультанти, які допоможуть оцінити наслідки.

При цьому слід пам'ятати, що помилки – це природна частина навчання. Вони дають цінний досвід, формують навички аналізу ситуацій, причинно-наслідкових зв'язків і сприяють розвитку впевненості. Головне – підтримувати дитину, демонструючи, що невдача не є катастрофою, а лише кроком до успіху. Згодом це допоможе підлітку стати більш рішучим, відповідальним і здатним самостійно діяти у складних життєвих ситуаціях.

1. Покращення емоційної саморегуляції. Інфантильність часто супроводжується надмірною емоційною реакцією на стресові ситуації. Розвиток емоційної саморегуляції допомагає підліткам зберігати контроль над своїми емоціями та не допускати їх впливу на прийняття рішень. Для цього можна використовувати методи релаксації, наприклад, глибоке дихання або медитацію, що дозволяє заспокоїтися в моменти стресу. Якщо

підліток відчуває, що ситуація стає некомфортною, він може зробити перерву і використати ці техніки, щоб зберегти спокій.

2. Робота над підвищенням самооцінки. Занизька самооцінка – одна з основних ознак інфантилізму. Це може проявлятися у постійному сумніві в своїх силах, небажанні брати на себе відповідальність і униканні нових можливостей. Підліткам важливо працювати над позитивним ставленням до себе. Один із способів – це вести щоденник досягнень. Кожного дня записувати свої маленькі перемоги, навіть якщо це здається незначним: «Сьогодні я спробував новий вид спорту» чи «Я довго працював над проектом і завершив його». Це допомагає підліткам побачити свої сильні сторони і почати цінувати себе.

3. Розвиток комунікативних навичок.

Комунікація – це не лише вміння говорити, а й здатність слухати, розуміти й бути почутим. У старших підлітків нерідко виникають труднощі в спілкуванні, особливо коли вони зосереджені переважно на власних почуттях, потребах і переживаннях. Це може призводити до конфліктів, непорозумінь та ізоляції в колективі. Розвинуті комунікативні навички, навпаки, сприяють ефективній взаємодії, дружбі, побудові зрілих та відповідальних стосунків.

Особливу увагу варто приділяти активному слуханню – це здатність не просто чути слова іншого, а намагатися зрозуміти сенс, емоції та мотиви, які за ними стоять. Такий підхід показує співрозмовнику, що його думка важлива, що він не є байдужим, а це створює атмосферу довіри й взаємоповаги.

Активне слухання включає кілька важливих навичок:

- 1) візуальний контакт (дивись у очі, а не в телефон);
- 2) мовні сигнали підтримки (так, розумію, цікаво, розкажи більше);
- 3) уточнюючі запитання (а що ти тоді зробив? як ти себе почував?);
- 4) перефразування (якщо я правильно зрозумів, ти мав на увазі...).

Ці навички варто тренувати у звичайних розмовах з друзями, в родинному колі чи в навчальному середовищі. Наприклад, коли друг ділиться з тобою проблемою, спробуй не давати одразу порад, а спочатку уважно вислухати, задати запитання й показати співчуття. Це допоможе не лише покращити ваші стосунки, а й сприятиме формуванню твоєї зрілої особистості, здатної до емпатії, взаємодії та соціальної адаптації.

4. **Вирішення конфліктів конструктивним способом.** У підлітковому віці конфлікти можуть виникати досить часто через емоційні підйоми та розбіжності в поглядах. Важливо навчитися не уникати конфліктів, а вирішувати їх конструктивно, не використовуючи агресію чи маніпуляції. Один із способів вирішення конфліктів – це навчитися вести діалог, намагаючись зрозуміти мотиви іншої сторони і знаходити компроміси. Наприклад, якщо виникає конфлікт з другом через різні погляди на спільне дозвілля, можна запропонувати обговорити, чому кожен з вас хоче зробити так, а не інакше, і разом знайти рішення, яке задовольнить обох.

5. **Готовність до змін та нових можливостей.** Старші підлітки можуть відчувати труднощі при змінах, бо це може викликати тривогу і невпевненість у собі. Важливо навчитися сприймати зміни як частину процесу дорослішання. Наприклад, перехід у нову школу або зміна друзів – це можливість стати більш гнучким і адаптивним. Варто зосередитися на тому, що зміни часто відкривають нові можливості для розвитку: нові знайомства, нові захоплення, нові шанси вчитися і вдосконалюватися.

6. **Розвиток вміння ставити цілі та досягнення їх.** Встановлення чітких, досяжних цілей є важливим елементом особистісного розвитку. Підлітки часто відчують себе загубленими, якщо не мають конкретного плану на майбутнє. Розробка плану дій для досягнення цілей допомагає зосередитись і рухатися вперед. Наприклад, якщо мрія – стати хорошим спортсменом, це може починатися з постановки цілей, таких як тренування три рази на тиждень, поліпшення певних фізичних показників чи підготовка до спортивних змагань.

7. Взяття на себе відповідальності за своє навчання та розвиток. Важливо зрозуміти, що тільки сам підліток може бути відповідальним за свої результати. Це означає, що він має планувати своє навчання, ставити завдання і виконувати їх. Важливо не чекати, що хтось допоможе в цій ситуації – власні зусилля та час допоможуть досягти бажаних результатів. Наприклад, можна організувати свій час так, щоб щодня виділяти певний час для навчання, а також для відпочинку, щоб уникнути вигорання.

8. Навчання ставити межі та поважати особисті кордони інших. Багато підлітків не розуміють важливості особистих кордонів і часто стикаються з маніпуляціями або емоційним вигоранням через відсутність чітких меж у спілкуванні. Важливо навчитися говорити «ні», коли ситуація потребує цього, та поважати кордони інших людей. Наприклад, якщо друг постійно просить допомогу, яка негативно впливає на твої справи, варто ввічливо, але твердо відмовити, пояснивши свою позицію.

9. Взяття на себе відповідальність за своє здоров'я та добробут. Підлітки часто нехтують своїм фізичним і психічним здоров'ям, що може призвести до серйозних проблем у майбутньому. Здоровий спосіб життя допомагає не лише зберігати фізичну форму, а й підтримує психічну рівновагу. Правильне харчування, фізична активність, достатній сон і стрес-менеджмент (наприклад, заняття спортом чи творчістю) допомагають підліткам зберігати енергію і покращують загальний стан здоров'я.

Рекомендації, наведені в цьому документі, спрямовані на подолання інфантилізму серед старших підлітків та сприяння їхньому особистісному зростанню. Вони охоплюють важливі аспекти розвитку самостійності, емоційної стабільності, соціальної взаємодії та особистої відповідальності. Підліткам важливо навчитися приймати рішення, керувати своїми емоціями та ефективно спілкуватися з іншими, а також формувати здорові звички, які сприятимуть їхньому загальному благополуччю.

Користування даними рекомендаціями дозволить підліткам не тільки подолати прояви інфантилізму, але й сформувати базу для подальшого

особистісного розвитку, підготовки до дорослого життя та ефективної взаємодії з навколишнім світом. Впровадження цих практик допоможе підліткам стати більш впевненими у собі, здатними до критичного мислення, самоконтролю та адаптації до різних життєвих ситуацій.

Висновки до розділу 3

В ході третього розділу було розроблено програму щодо подолання інфантилізму старших підлітків, а також розроблені рекомендації, які включають основні аспекти програми та залишаються у учасників програми назавжди.

Розроблена програма направлена на розвиток основних соціально-психологічних навичок, таких як комунікація, самооцінка, впевненість у собі та вміння вирішувати конфлікти. Вона орієнтована на підтримку підлітків у період формування особистості, зокрема на подолання інфантильних рис, таких як соціальна залежність, низька мотивація, емоційна вразливість та труднощі в саморегуляції. Заняття, включені до програми, сприяють розвитку конструктивних стратегій подолання труднощів, емоційної стійкості та самосвідомості.

Вправи та методи, застосовані в рамках програми, дозволяють підліткам не лише підвищити свою самооцінку та покращити міжособистісні стосунки, а й навчитись краще розуміти себе і навколишніх, що є важливим кроком до особистісної зрілості.

Програма побудована на принципах активної взаємодії, що сприяє створенню атмосфери довіри та безпеки в групі, дає можливість кожному учаснику відчувати свою значимість та отримати підтримку від однолітків. Психологічні вправи та ігри сприяють розвитку як індивідуальних, так і групових навичок, що необхідні для подолання інфантильних проявів у поведінці підлітків. Очікуваними результатами реалізації програми є покращення емоційного стану учасників, підвищення їх здатності до саморегуляції, збільшення впевненості в собі та формування навичок

конструктивного вирішення конфліктів. Важливим досягненням програми є розвиток соціальної активності підлітків, їх здатності до відкритого спілкування і формування здорових міжособистісних стосунків.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження було досягнуто мету, яка полягала у теоретичному аналізі та емпіричному дослідженні причин та особливостей прояву інфантилізму старших підлітків та виконано всі поставлені завдання.

1. Розглянуто феноменологію дослідження інфантилізму в психологічній науці та виявлено, що це поняття є надзвичайно багатогранним і не може бути обмежене межами лише однієї науки. Інфантилізм охоплює широкий спектр галузей знань, зокрема медицину, психіатрію, психологію, соціологію, педагогіку та інші дисципліни. На нашу думку, інфантилізм має три основні структурні компоненти: психічний, соціальний та соматичний. Такий підхід до аналізу зумовлений тим, що особистість функціонує одночасно на трьох взаємопов'язаних рівнях – психологічному, соціальному та біологічному, – кожен із яких формує специфічні аспекти її поведінки, сприйняття світу та взаємодії з навколишнім середовищем.

Психічний компонент інфантилізму пов'язаний із незрілістю емоційно-вольової сфери, недостатньо сформованою самооцінкою, схильністю до уникання відповідальності, труднощами у прийнятті рішень та подоланні життєвих труднощів. Такі особи часто демонструють імпульсивність, залежність від зовнішньої оцінки, неготовність до тривалих зусиль, а також поверхневе емоційне реагування, притаманне дитячому віку.

Соціальний компонент відображає несформованість навичок соціальної взаємодії та неспроможність до повноцінного виконання соціальних ролей. Інфантильна особистість часто уникає дорослих обов'язків, схильна до споживацького ставлення до життя, потребує постійної підтримки та керівництва з боку інших (часто – батьків або авторитетних дорослих). Вона може мати труднощі у професійній самореалізації, побудові зрілих міжособистісних стосунків, зокрема – партнерських.

Соматичний компонент пов'язаний із біологічними особливостями розвитку організму, які можуть спричинити затримку фізичної або гормональної зрілості, що в свою чергу впливає на загальний образ «дорослості». Наприклад, затримки у статевому дозріванні чи порушення функціонування ендокринної системи можуть супроводжуватися не лише фізичними особливостями, але й зниженням рівня енергії, емоційною лабільністю та зменшеною здатністю до саморегуляції.

2. Проаналізовано психологічні особливості підліткового віку. Підлітковий вік є критичним періодом розвитку, коли відбуваються значні зміни в психоемоційній та фізіологічній сферах. У цей час формується ідентичність особистості, зростає потреба в автономії та самостійності, а також розвиваються нові соціальні та емоційні зв'язки.

Підлітки часто переживають конфлікти з батьками та однолітками, що зумовлено змінами в їхній свідомості, пошуком місця в соціумі та прагненням до самовираження. Також характерні коливання настрою, підвищена чутливість та експериментування з різними ролями і поведінковими моделями. Важливою є підтримка з боку дорослих, адже в цей період особистісний розвиток підлітка залежить від здатності адаптуватися до змін, які відбуваються в його внутрішньому світі та соціальному оточенні.

3. Виявлено чинники виникнення інфантилізму старших підлітків. Психологічний інфантилізм у підлітковому віці характеризується новоутвореннями, такими як рефлексія та соціальна ідентичність, виражені в поганій рефлексії та хронічній кризі ідентичності. Розуміння реального «Я-образу» є ключовим етапом для подолання психологічного інфантилізму, оскільки це дозволяє підлітку розвивати важливі якості на більш високому рівні.

Серед цих властивостей можна виокремити: відповідальність, самостійність, емоційну зрілість, самореалізацію, цілепокладання, самомотивацію розвитку емоційного інтелекту та позитивне ставлення до

себе та світу. Ці характеристики є важливими для розвитку підлітка, оскільки вони забезпечують формування зрілої особистості, здатної адаптуватися до соціальних вимог та викликів життя.

4. Емпірично досліджено причини та особливості прояву інфантилізму старших підлітків. В ході дослідження було виявлено, що старші підлітки демонструють ознаки часткової інфантильності, яка виявляється в соціальній залежності, низькій мотивації до досягнення, ригідності мислення, тривожності та емоційній вразливості.

Водночас, у них присутні також ознаки особистісної зрілості, зокрема в контексті емоційної стабільності, відкритості до нового та соціальної активності. Це вказує на перехідний характер розвитку особистості на даному етапі, що потребує психологічної підтримки, розвитку автономності, критичного мислення та мотиваційної сфери, аби уникнути закріплення інфантильних рис у дорослому віці.

Високий показник емоційно-вольових особливостей свідчить про наявність труднощів у сфері саморегуляції емоцій і вольових процесів, що є характерною ознакою інфантильності у цьому віці. Значний рівень акцентуації на комунікативних аспектах також вказує на складнощі у побудові зрілих, відповідальних міжособистісних стосунків.

Натомість інтелектуальні особливості мають найнижчий показник, що свідчить про відносно стабільний розвиток когнітивної сфери і підтверджує, що прояви інфантилізму у старших підлітків більше пов'язані саме з емоційно-вольовою та соціальною незрілістю, а не з інтелектуальними труднощами.

Також нами виявлено, що більшість старших підлітків демонструють нормальний рівень соціально-психологічної адаптації. Проте є певні труднощі у сферах емоційного комфорту, прийняття інших людей і самостійності у контролі за подіями власного життя. Це вказує на наявність окремих проявів інфантилізму, які пов'язані переважно з емоційною та соціальною незрілістю, а також на потребу у психолого-педагогічній

підтримці формування емоційної стійкості, впевненості у собі та розвитку навичок соціальної взаємодії.

Серед старших підлітків домінують захисні механізми, пов'язані з униканням реальності (регресія, заперечення) та з неадекватною емоційною реакцією на труднощі (заміщення, раціоналізація). Такі результати вказують на виражену інфантильність у частини підлітків, а також на потребу у розвитку більш зрілих способів подолання труднощів – наприклад, формування навичок емоційної саморегуляції та критичного мислення.

Отримані результати в ході проведення кореляційного аналізу свідчать про те, що певні психологічні захисні механізми та особистісні якості істотно впливають на рівень адаптації та емоційний стан особистості. Зокрема, дезадаптивні механізми (регресія, заперечення, тривожність) мають негативний вплив на емоційний комфорт та адаптаційні можливості, тоді як позитивні особистісні риси (емоційна стійкість, соціальна сміливість) і використання конструктивних стратегій (раціоналізація) сприяють кращій адаптації та підтриманню психологічного благополуччя.

5. Розроблено психологічну програму щодо подолання інфантилізму у старших підлітків. Розроблена програма направлена на розвиток основних соціально-психологічних навичок, таких як комунікація, самооцінка, впевненість у собі та вміння вирішувати конфлікти. Вона орієнтована на підтримку підлітків у період формування особистості, зокрема на подолання інфантильних рис, таких як соціальна залежність, низька мотивація, емоційна вразливість та труднощі в саморегуляції. Заняття, включені до програми, сприяють розвитку конструктивних стратегій подолання труднощів, емоційної стійкості та самосвідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Н. М. Кризова психологія: Конспект лекцій. Навчальний посібник для студентів спеціальності 053 Психологія денної та заочної форм підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, магістр. Укл. Н. М. Атаманчук. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2023. 142 с.
2. Буковинська М. Л. Формування і розвиток особистості: соціальний аспект. *Формування ринкових відносин в Україні*, Одеса. 2012. №8. С. 172-175.
3. Варій М. Загальна психологія: Підручник для студентів психологічних і педагогічних спеціальностей. М-во освіти і науки України, Львівський державний університет внутрішніх справ. 2-е вид., випр. і доп.. Київ. Центр учбової літератури, 2017. 967 с.
4. Ващенко І., Ананова І.. Особистість і життєві ситуації у концептуальному просторі психологічної науки. *Проблеми сучасної психології*, Запоріжжя. 2019. № 46, С. 59–87.
5. Вітенко І. С., Вітенко Т.І. Основи психології. Видання друге, перероблене і доповнене. Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. 256 с
6. Гапоненко Л.О., Закордонець Ю.В. Вимір психологічного інфантилізму підлітка. *The 2nd International scientific and practical conference «Innov ative development of science, technology and education»* (November 16–18, 2023) PerfectPublishing, Vancouver, Canada. 2023. С. 490-497. URL: <https://sciconf.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/INNOVATIVE-DEVELOPMENTOF-SCIENCE-TECHNOLOGY-AND-EDUCATION-16-18.11.23.pdf>
7. Гринчук О., Оленич Т. Інфантильна поведінка студентської молоді: основні показники та особливості прояву. *Збірник наукових праць: психологія*. № 24 (2019). С. 39-48.

8. Гуцол С. Ю. Методологія наукових досліджень. Комплекс навчально-методичного забезпечення для підготовки аспірантів за спеціальністю «Психологія». Київ. КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2016. 26 с.

9. Закордонець Ю. В. Корекція психологічного інфантилізму підлітків : кваліфікаційна робота / науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Лариса Олександрівна Гапоненко. Кривий Ріг, 2023. 79 с.

10. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. навч. посіб. для студентів; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Факультет корекц. та соц. педагогіки і психології, каф. психології освіти. Кам'янець-Подільський, 2016. 431 с.

11. Жигалкіна-Лебедева Н. В. Основні детермінанти психологічного здоров'я особистості. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, Київ. 2016. Вип. 17. № 5. С. 144–149.

12. Закордонець Ю. В. Корекція психологічного інфантилізму підлітків: кваліфікаційна робота, науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Лариса Олександрівна Гапоненко. Кривий Ріг, 2023. 79 с.

13. Іваношко О. Функціональні межі інфантильності в ситуації життєвої кризи. *Psychological Prospects Journal*. Вип. 36. 2020. С.100–112. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2020-36-100-112>

14. Ільїн М. В. Проблема дослідження інфантильності особистості: медико-психологічні та соціальні чинники. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ: ПП Лисенко, 2015. Т. ІХ. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Вип. 8, 343-352.

15. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: навчальний посібник. Київ : Либідь, 2007. 256 с.

16. Ковальчук О.С. Співвідношення локусу контролю та соціальної відповідальності особистості. *ВІСНИК НТУУ "КПІ". Філософія. Психологія. Педагогіка*. Випуск 3, 2014. С. 72-78. URL:

<https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/09b10367-66d9-4632-b9ce-760936d1a2f3/content>

17. Коқун О. М. Психофізіологія. Навчальний посібник. Київ. Центр навчальної літератури, 2006. 184 с.

18. Колобич О. П. Загальна психологія. Навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 172 с. URL: <https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/pidruchnyk-2018-kolobych-R7.pdf>

19. Коломієць Л. І., Шульга Г. Б. Методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни «Спецпрактикум з психодіагностики і психологічного консультування» для студентів галузі знань 23 Соціальна робота, спеціальності Соціальна робота. Вінниця, 2019. 33 с. URL: <https://www.vspu.edu.ua/content/img/education/prog/met1/m13.pdf>

20. Коломієць Л. І., Шульга Г.Б. Психодіагностика в схемах і таблицях: навчальний посібник. Вінниця. 2015. С.13-27.

21. Методологічні та теоретичні проблеми психології : навчальний посібник / М. С. Корольчук, Ю. Л. Трофімов, В. І. Осьодло та ін. Київ : Ніка-Центр, 2008. 336 с.

22. Краєва О.А. Подолання кризи ідентичності в підлітковому віці. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ. 2014. 260 с.

23. Кузнецов М. А. *Харківський осінній марафон психотехнологій: матеріали наук.- практ. конф.*, м. Харків, 27 жовтня 2018 р., ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків: Діса плюс, 2018. 304 с.

24. Курова А.В. Крюкова М.А. Загальна психологія: навчально-методичний посібник (для студентів факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА» - Вступ до спеціальності). Одеса: Фенікс, 2019. 50 с.

25. Курова А.В. Психологія особистості: навчально-методичний посібник (для студентів факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА»). Одеса: Фенікс, 2019. 40 с.

26. Лемак М. В., Петрище В. Ю. Методичне видання психологу для роботи. Діагностичні методики. Ужгород. 2011. 615 с.

27. Мамотенко А. В., Комісова Т. Є., Коваленко Л. П. Валеологічний супровід підлітків з психічним інфантилізмом *Харківський природничий форум [Електронне видання] : VI Міжнар. конф. молодих учених*, Харків, 18–19 трав. 2023 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди [та ін. ; редкол.: Ю. Д. Бойчук, І. А. Іонов, Д. В. Леонтьєв та ін.]. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 298–304. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/12165>
28. Морозов С. М. Психометричний контроль та конструювання психодіагностичних тестів: навч. посібник. Київ: РВЦ «Київський ун-т», 1917. 95 с.
29. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2002. С. 184-366.
30. Москалець В. М. Психологія особистості підручник, 3-тє вид., перероб., доповн. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 364 с. URL: <https://lira-k.com.ua/preview/12676.pdf?srsId=AfmBOorc8cls-YGfowvWTB7hamtekPgilgRLV4zh2g9TUXSeOQah0meE>
31. Орбан–Лембрик Л. Соціальна психологія: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.
32. Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Рівне: Кондор. 2011. 468 с.
33. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис : монографія / ред. Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. Рівне : Волинські обереги, 2009. 368 с.
34. Сингаївська І. В. Розвиток психологічної компетентності студентів методом соціально-психологічного тренінгу. Держава, регіони, підприємство: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей II Міжнародної конференції (Київ, 20 листопада 2020 р.). Київ: Університет "КРОК", 2020. С. 171–173.
35. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ. Центр учбової літератури, 2016. 280 с.

36. Суханов В. Ю. Базові категорії і систематизація психологічного знання. *Перспективи розвитку сучасної науки*. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 7-8 травня 2015 року). Ч. II. Херсон: «Гельветика», 2015. С. 31-33.
37. Терлецька Л. Г. Вікова психологія і психодіагностика: підручник. Київ. ВД «Слово», 2013. 608 с.
38. Форманюк Ю. В. До проблеми розуміння феномену інфантильності в психології. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Т. 1 С. 285-288. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9ff5d74-ef9f-45dd-868a-b713a685f2e5/content#page=285>
39. Форманюк Ю.В. Егоцентризм як прояв інфантильності. *Наука і освіта*. 2013. № 7. С.98-102.
40. Форманюк Ю.В. Місце інфантильних рис в структурі особистості. *Вісник ОНУ ім. Мечникова, I. I. Психологія*. 2016. Том 21, 2 (42). С.205-211.
41. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія: навчальний посібник. Київ : Наукова думка. 2000. 190 с.
42. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція. Модульно-рейтинговий курс: навч. посібник Київ. ВД «Професіонал», 2005. 656 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Tsymbaliuk_Ivan/Psykholohichne_konsultuvannia_ta_korektsiia_Modulno-reitynhovy_i_kurs.pdf
43. Чіп Р. С. Ціннісні орієнтації як механізми регуляції поведінки особистості. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2012. Випуск 18. С.12-13
44. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Херсон. Прапор, 2007. 640 с.

45. Яковенко Т. В. Особливості інфантильності особистості у підлітковому віці. Психологічний часопис, 2021. Т. 7, № 1, 45–52.
46. Ainsworth M. D. S. Infant-mother attachment. *American Psychologist*, 2019. Vol. 34, No. 10, 932–937.
47. Arnett J. J. Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 2000. Vol. 55, No. 5, 469–480.
48. Blos P. *On Adolescence: A Psychoanalytic Interpretation*. New York: Free Press, 2022. 315 p.
49. Erikson E. H. *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company, 2019. 336 p.
50. Freud S. The Psychogenesis of a Case of Homosexuality in a Woman. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. London: Hogarth Press, 2020. Vol. 18, 145–172.
51. Kegan R. *The Evolving Self: Problem and Process in Human Development*. Cambridge: Harvard University Press, 2017. 352 p.
52. Levinson D. J. *The Seasons of a Man's Life*. New York: Knopf, 2018. 448 p.
53. Mahler M. S., Pine F., Bergman A. *The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation*. New York: Basic Books, 2015. 256 p.
54. Seemann, A. The psychological structure of loneliness. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 2022. 1061 p.
55. Smith, E. R., & Mackie, D. M. The Psychology of Social and Cultural Diversity. *Annual Review of Psychology*, 72, 2021. P. 321-343,
56. Sønderby, L. C., & Wagoner, B. Loneliness: An integrative approach. *Journal of Integrated Social Sciences*, 3(1), 2013. P. 1–29.
57. Steinberg L. *Adolescence*. New York: McGraw-Hill Education, 2013. 10th ed., 576 p.
58. Tajfel, H., & Turner, J. C. Intergroup Conflict and Cooperation. *Psychology of Intergroup Relations*, 39(1), , 2020. P. 102-119.

59. Zhou, X. A review of researches workplace loneliness. *Psychology*, 9(5), 2018. P. 1005–1022.

ДОДАТКИ

Додаток А

Авторська анкета

Шановний(а) респондент(е), анкета є анонімною. Отримані дані будуть використані лише для наукових цілей. Дякуємо за щирі відповіді!

1. **Ваш вік:**
2. **Ваша стать:**
  - Чоловіча
  - Жіноча
3. **Де ви навчаєтесь? (Вкажіть)**

-
4. **Чи вважаєте ви себе самостійною особистістю?**

Так

Ні

Важко сказати

Багатофакторна особистісна методика Р. Кеттелла

1. Якби я сказав, що небо перебуває «внизу», а взимку «жарко», я повинен був би назвати злочинця:
  - а) бандитом
  - б) святим
  - в) хмарою
2. Коли я лягаю спати, я:
  - а) засинаю швидко
  - б) щось середнє
  - в) засинаю із працею
3. Якби я вів машину по дорозі, де багато інших машин, я б:
  - а) пропустив вперед більшість машин
  - б) не знаю
  - в) обігнав усі машини
4. Мені важливо, щоб у всьому, що мене оточує, не було безладу:
  - а) вірно
  - б) важко сказати
  - в) невірно
5. Більшість людей, з якими я буваю в компанії, безсумнівно, раді мене бачити:
  - а) вірно
  - б) іноді
  - в) невірно
6. Я скоріше б займався:
  - а) фехтуванням і танцями
  - б) важко сказати
  - в) боротьбою й баскетболом
7. Мене забавляє одна обставина: те, що роблять люди, зовсім не схоже на те, що вони потім розповідають про це:
  - а) так
  - б) іноді
  - в) ні
8. Коли друзі жартують треба мною, я звичайно сміюся з усіма й зовсім не ображаюся:
  - а) так
  - б) не знаю
  - в) ні
9. Якщо мені хто-небудь нагрубить, я можу швидко забути про це:
  - а) вірно
  - б) не знаю
  - в) невірно
10. Мені більше подобаються нові способи у виконанні якоїсь роботи, чим випробувані прийоми:
  - а) вірно
  - б) не знаю
  - в) невірно
11. Коли я планую що-небудь, я волюю робити це самостійно, без допомоги:
  - а) вірно
  - б) іноді
  - в) ні
12. Я думаю, що я менш чутливий і менш збудливий, ніж більшість:
  - а) вірно
  - б) важко сказати
  - в) невірно
13. Мене дратують люди, які не можуть швидко приймати рішення:
  - а) вірно
  - б) не знаю
  - в) невірно
14. Я думаю, що слово, протилежне за змістом протилежності слова «неточний» - це:
  - а) недбалий
  - б) приблизний
  - в) ретельний
15. У мене завжди вистачає енергії, коли це мені необхідно:
  - а) так
  - б) важко сказати
  - в) ні
16. Мене найбільше дратують люди, які:
  - а) своїми грубими жартами вганяють людей у фарбу
  - б) важко відповісти
  - в) створюють незручності для мене, спізнюючись на домовлену зустріч
17. Я думаю, що:
  - а) не все треба робити однаково ретельно
  - б) важко відповісти
  - в) будь-яку роботу треба виконувати ретельно, якщо ви за неї узялися
18. Мені завжди доводиться переборювати зніяковілість:

- а) так
 б) можливо
 с) ні
19. Мої друзі частіше:
 а) радяться із мною
 б) роблять те й інше нарівно
 с) дають мені ради
20. Якщо приятель обманює у дріб'язках, я скоріше зроблю вигляд, що не помітив цього, ніж викрию його:
 а) так
 б) іноді
 с) ні
21. Я не можу спокійно слухати, як інші люди висловлюють ідеї, протилежні тим, у які я твердо вірю:
 а) вірно
 б) важко відповісти
 с) невірно
22. Мене хвилюють мої минулі вчинки й помилки:
 а) так
 б) не знаю
 с) ні
23. Якби я однаково вмів і те й інше, то я б zvoliv:
 а) грати у шахи
 б) важко сказати
 с) грати в городки
24. Мені подобаються товариські компанійські люди:
 а) так
 б) не знаю
 с) ні
25. Я настільки обережний і практичний, що із мною трапляється менше неприємних
 а) так;
 б) можливо;
 с) ні.
26. Мої друзі частіше:
 а) радяться зі мною;
 б) роблять те й інше порівну;
 с) дають мені поради.
27. Якщо приятель обманює мене в дрібницях, я скоріше волю зробити вигляд, що не помітив цього, ніж викрити його.
 а) так;
 б) іноді;
- с) ні.
28. Мені подобається товариш:
 а) інтереси якого мають діловий і практичний характер;
 б) не знаю;
 с) який відрізняється глибоко продуманими поглядами на життя.
29. Я не можу байдуже слухати, як інші люди висловлюють ідеї, протилежні тим, в які твердо вірили.
 а) вірно;
 б) важко відповісти;
 с) невірно.
30. Мене хвилюють мої колишні вчинки і помилки,
 а) так;
 б) не знаю;
 с) ні.
31. Якщо б я однаково добре вмів й те, і інше, то я б надавав перевагу:
 а) грі в шахи;
 б) важко сказати;
 с) грі в городки.
32. Мені подобаються комунікабельні, компанійські люди,
 а) так;
 б) не знаю;
 с) ні.
33. Я настільки обережний і практичний, що зі мною трапляється менше неприємних несподіванок, ніж з іншими людьми.
 а) так;
 б) важко сказати;
 с) ні.
34. Я можу забути про свої турботи і обов'язки, коли це необхідно,
 а) так;
 б) іноді;
 с) ні.
35. Мені буває важко визнати, що я неправий,
 а) так;
 б) іноді;

с) ні.

36. На підприємстві мені було б цікавіше:

а) працювати з машинами, механізмами і брати участь в основному виробництві;

в) важко сказати;

с) розмовляти з людьми, займатися суспільною працею.

37. Яке слово не пов'язане з двома іншими?

а) кішка;

в) близько;

с) сонце.

38. Те, що деякою мірою відволікає мою увагу:

а) дратує мене;

в) трохи непокоїть;

с) не турбує мене зовсім.

39. Якщо б у мене було багато грошей, то я:

а) потурбувався б про те, щоб не викликати до себе заздощів;

в) не знаю;

с) жив би, не відмовляючи собі ні в чому.

40. Найгірше покарання для мене:

а) важка робота;

в) не знаю;

с) бути закритим на самоті.

41. Люди повинні більше, ніж вони роблять це тепер, вимагати дотримання законів моралі.

а) так;

в) іноді;

с) ні.

42. Мені говорили, що в дитинстві я був:

а) спокійним і любив залишатися один;

в) не знаю;

с) жвавим і непосидючим.

43. Мені подобалася б практична щоденна робота з різним устаткуванням і машинами.

а) так;

в) не знаю;

с) ні.

44. Я думаю, що більшість свідків говорять правду, навіть якщо це нелегко для них.

а) так;

в) важко сказати;

с) ні.

45. Іноді я не наважуюся впроваджувати в життя свої ідеї, тому що вони здаються мені нездійсненними.

а) вірно;

в) важко відповісти;

с) невірно.

46. Я намагаюся сміятися над жартами не так голосно, як це робить більшість людей.

а) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

47. Я ніколи не почуваю себе таким нещасним, що хочеться плакати,

а) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

48. У музиці я насолоджуюся:

а) маршами у виконанні військових оркестрів;

в) не знаю;

с) скрипічним соло.

49. Я б скоріше волів провести два літні місяці:

а) у селі з одним або двома товаришами;

в) важко сказати;

с) очолити групу в туристичному таборі.

50. Зусилля, витрачені на складання планів:

а) ніколи не зайві;

в) важко сказати;

с) не варті цього.

51. Необмірковані вчинки і вислови моїх приятелів на мою адресу не ображають і не засмучують мене.

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

52. Коли мені все вдається, я вважаю ці справи легкими,

- а) завжди;
- в) іноді;
- с) рідко.

53. Я волів би скоріше працювати:
а) в установі, де мені необхідно було б керувати людьми і весь час бути серед них;

- в) важко відповісти;
- с) архітектором, який у тихій кімнаті розробляє свій проект.

54. Будинок так відноситься до кімнати, як дерево:

- а) до лісу;
- в) до рослин;
- с) до листя.

55. Те, що я роблю, у мене не виходить:

- а) рідко;
- в) іноді;
- с) часто.

56. В більшості справ я:

- а) надам перевагу ризику;
- в) не знаю;
- с) волію діяти напевно.

57. Імовірно, деякі люди вважають, що я занадто багато говорю,

- а) скоріше це так;
- в) не знаю;
- с) думаю, що ні.

58. Мені більше подобається людина:

- а) великого розуму, навіть якщо вона ненадійна і непостійна;
- в) важко сказати;

с) із середніми здібностями, але яка вміє протистояти різним спокусам.

59. Я приймаю рішення:

- а) швидше, ніж інші люди;
- в) не знаю;
- с) повільніше, ніж більшість людей.

60. На мене велике враження справляють:

- а) майстерність та витонченість;
- в) важко сказати;
- с) сила і міць.

61. Я вважаю, що я людина, схильна до співробітництва,

- а) так;
- в) інколи;
- с) ні.

62. Мені більше подобається розмовляти з людьми витонченими, вишуканими, ніж з відвертими і прямолінійними.

- а) так;
- в) не знаю;
- с) ні.

63. Я волію:

- а) вирішувати питання, які стосуються особисто мене, сам;
- в) важко відповісти;
- с) радитися з моїми друзями.

64. Якщо людина не відповідає відразу ж, після того як я що-небудь сказав їй, то я відчуваю, що, мабуть, сказав якусь дурницю.

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

65. У шкільні роки я здебільшого отримувал знання:

- а) на уроках;
- в) важко сказати;
- с) читаючи книжки.

66. Я уникаю суспільної роботи і пов'язаної з цим відповідальності,

- а) вірно;

- в) іноді;
- с) невірно.

67. Коли питання, яке необхідно вирішити, дуже важке і потребує від мене багато зусиль, я намагаюся:

- а) зайнятися іншим питанням;
- в) важко відповісти;
- с) ще раз спробую вирішити це питання.

68. У мене виникають сильні емоції: тривога, гнів, приступи сміху і т.д. - здавалося б, без будь-якої причини.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

69. Іноді я розмірковую гірше, ніж завжди,

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

70. Мені приємно зробити людині послугу, погодившись призначити зустріч з нею на час, зручний для неї, навіть якщо це не дуже зручно для мене.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

71. Я думаю, що число, яке повинно продовжити ряд 1, 2, 3, 5, 6... - це:

- а) 10;
- в) 5;
- с) 7.

72. Іноді у мене бувають нетривалі приступи нудоти і запаморочення голови без визначеної причини.

- а) так;
- в) не знаю;
- с) ні.

73. Я волію скоріше відмовитися від свого замовлення, ніж завдати офіціанту або офіціантці зайве занепокоєння.

- а) так;
- в) іноді;

- с) ні.

74. Я живу нинішнім днем більшою мірою, ніж інші люди,

- а) вірно;
- в) важко сказати;
- с) невірно.

75. На вечірці мені подобається:

- а) брати участь у цікавій розмові;
- в) важко відповісти;
- с) дивитися, як люди відпочивають, і просто відпочивати самому.

76. Я висловлюю свою думку незалежно від того, скільки людей можуть її почути.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

77. Якщо б я міг перенестися в минуле, то найбільше хотів би зустрітися з:

- а) Колумбом;
- в) не знаю;
- с) Пушкіним.

78. Я змушений стримувати себе від того, щоб не ладнати чужі справи,

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

79. Працюючи в магазині, я волів би:

- а) оформлювати вітрини;
- в) не знаю;
- с) бути касиром.

80. Якщо люди погано про мене думають, я не намагаюся переконати їх і продовжую робити так, як вважаю за потрібне:

- а) так;
- в) важко сказати;
- с) ні.

81. Якщо я бачу, що мій давній товариш сторониться мене, я зазвичай:

а) зразу ж думаю: "У нього поганий настрій";
 в) не знаю;
 с) непокоюся про те, який поганий вчинок я скоїв.

82. Всі нещастя трапляються через людей:

а) які намагаються у все внести зміни, хоча вже існують задовільні способи вирішення цих питань;
 в) не знаю;
 с) які відкидають нові, багатообіцяючі пропозиції.

83. Я отримую велике задоволення, розповідаючи місцеві новини,

а) так;
 в) іноді;
 с) ні.

84. Акуратні, вимогливі люди не вживаються зі мною,

а) вірно;
 в) іноді;
 с) невірно.

85. Мені здається, що я менш дратівливий, ніж більшість людей

а) вірно;
 в) не знаю;
 с) невірно.

86. Я легше могу не рахуватися з іншими людьми, ніж вони зі мною,

а) вірно;
 в) іноді;
 с) невірно.

87. Буває, що вранці я не хочу ні з ким розмовляти,

а) часто;
 в) іноді;
 с) ніколи.

88. Якщо стрілки годинника зустрічаються рівно через кожні 65 хв, відміряних на точних годинниках, то цей годинник:

а) відстає;
 в) іде правильно;

с) спішить.

89. Мені буває нудно:

а) часто;
 в) іноді;
 с) рідко.

90. Люди кажуть, що мені подобається робити все своїм оригінальним способом.

а) вірно;
 в) іноді;
 с) невірно.

91. Я вважаю, що необхідно уникати зайвих хвилювань, тому що вони стомлюють.

а) так;
 в) іноді;
 с) ні.

92. Вдома у вільний час я:

а) розмовляю і відпочиваю;
 в) важко відповісти;
 с) займаюся цікавими справами.

93. Я невпевнено і обережно ставлюся до зав'язування дружніх стосунків із новими людьми.

а) так;
 в) іноді;
 с) ні.

94. Я вважаю, що те, що люди говорять віршами, можна так само виразити прозою:

а) так;
 в) іноді;
 с) ні.

95. Я підозрюю, що люди, з якими я перебуваю в дружніх стосунках, можуть виявитися зовсім не друзями за мою спиною.

а) так, у більшості випадків;
 в) іноді;
 с) ні, рідко.

96. Я думаю, що навіть найдраматичніші події уже через рік не залишать у моїй душі ніякого сліду.

а) так;

- в) іноді;
- с) ні.

97. Я думаю, що було б цікавіше стати:

- а) натуралістом і працювати з рослинами;
- в) не знаю;
- с) страховим агентом.

98. Я схильний до безпричинного страху і відрази щодо деяких речей, наприклад певних тварин, місць і т.д.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

99. Я люблю міркувати про те, як можна було б покращити світ,

- а) так;
- в) важко сказати;
- с) ні.

100. Я надаю перевагу іграм:

- а) де потрібно грати в команді або мати партнера;
- в) не знаю;
- с) де кожний грає за себе.

101. Вночі мені сняться фантастичні або абсурдні сни.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

102. Якщо я залишаюся в будинку один, то через деякий час відчуваю тривогу і страх.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

103. Я можу своїм дружнім ставленням ввести людей в оману, хоча насправді вони мені не подобаються.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

104. Яке слово не співвідноситься з двома іншими?

- а) думати;

- в) бачити;
- с) слухати.

105. Якщо мати Марії є сестрою батька Олександра, то ким є Олександр по відношенню до батька Марії?

- а) двоюрідним братом;
- в) племінником;
- с) дядьком.

Методика дослідження соціально - психологічної адаптації К.

Роджерса - Р. Даймонда

Інструкція

На всі запропоновані в основному варіанті питальника твердження слід відповісти «так» чи «ні» залежно від того, наскільки ці твердження стосуються вас. Слід прочитати всі твердження і дати відповіді. Тільки тоді результат буде об'єктивним.

1. Перед людьми, які мене оточують, я ховаю своє обличчя під маскою, щоб приховати те, що в мене на душі.

2. Я часто відчуваю свою меншовартість серед моїх однолітків, у спілкуванні з педагогами, колегами, іншими людьми. Мені здається, що до мене ставляться дещо зневажливо, недостатньо поважають мене, не бачать у мені особистості.

3. У мене теплі, хороші стосунки з однокурсниками, педагогами, з людьми взагалі. Я майже ніколи не конфлікую з ними. Я доброзичлива і рівна в спілкуванні людина.

4. У всіх невдачах, які переслідують мене в житті, я звинувачую тільки себе.

5. Я сумніваюся в тому, що можу сподобатись кому-небудь з дівчат (юнаків).

6. Я відчуваю, що мої зусилля у навчанні, роботі, спілкуванні марні. Я не можу здійснити тих планів, яких прагну.

7. Я відповідальна людина. На мене можна в усьому покластися.

8. Я можу прийняти більшу частину правил і вимог, яких мають дотримуватися люди.

9. Мені бракує власних переконань і правил.

10. У мене часто виникає почуття, нібито я злий на весь світ, усім незадоволений, до всіх чіпляюся, постійно дратуюся, можу зіпсувати настрій тим, хто мене оточує. Важко стримуватися в таких випадках.

11. Я вмію керувати собою і своїми вчинками, наприклад, цілковито відключатися від багатьох розваг, цікавих і привабливих справ у той час, коли потрібно напружено працювати (наприклад, готуватися до контрольної роботи, іспиту або звіту). Самоконтроль для мене не проблема.

12. Усі люди, з якими мені доводилося зустрічатися в житті, як правило, подобаються мені.

13. Мені зараз, у цю хвилину, дуже не по собі. Хочеться все кинути, куди-небудь заховатися.

14. Я схильний бути насторожі з тими людьми, хто чомусь поводить себе зі мною більш по-приятельському, ніж я очікую.

15. Я завжди дотримуюся своїх обіцянок, навіть якщо це мені не вигідно.

16. Я завжди кажу тільки правду.

17. Я ніколи не запізнююсь.

18. Усі свої звички я вважаю хорошими.

19. Я завжди легко, вільно і невимушено висловлюю свої почуття в спілкуванні з дорослими, однолітками, маленькими дітьми. Я розкутий, незалежний. Спілкування для мене - задоволення; в ньому я можу розкрити себе, цілковито виявити свою індивідуальність.

20. Найчастіше я легко знаходжу спільну мову з тими, хто мене оточує.

21. Найчастіше в житті я відчуваю себе не ведучим, а веденим: мені не завжди вдається думати і діяти самостійно. Є такі люди, які своєю волею здатні підкорити мене собі.

22. Я відчуваю якусь безпорадність, невпевненість. Мені потрібно, щоб хто-небудь був поряд зі мною, постійно підказував, радив, контролював і підтримував мене.

23. Мені найважче боротися із самим собою.
24. У душі я оптиміст і вірю в краще в усіх сферах життя - в навчанні, в стосунках у колективі, в особистому житті.
25. Навіть тоді, коли мені здається, що мої рішення самостійні, вони все-таки прийняті під впливом інших людей.
26. Я відчуваю неприязнь, антипатію до того, що оточує мене.
27. Більшість людей, які мене знають, добре до мене ставляться, люблять і поважають мене.
28. У мене гарна фігура.
29. Я вибитий з колії. Не можу зібратися, взяти себе в руки, зосередитися, організувати себе для того, щоб моя праця стала ефективнішою, давала мені справжнє задоволення.
30. Я відчуваю млявість, апатію на заняттях (на роботі). Спочатку мені було на них цікаво, а тепер я до них збайдужів. Я не відчуваю піднесення, натхнення і радості від своєї роботи.
31. Найчастіше я можу прийняти рішення і твердо слідувати йому.
32. Я всім задоволений: собою, стосунками з людьми, успіхами в навчанні.
33. Я не дуже довіряю своїм відчуттям, інколи вони мене зраджують.
34. У колі незнайомих людей мені досить важко бути самим собою.
35. Я врівноважений, спокійний, у мене завжди рівний настрій.
36. Я імпульсивний: поривчастий, нетерплячий, запальний.
37. Мені здається, що я бачу те, що відбувається зі мною, не зовсім так, як воно є насправді. Замість того щоб розважливо глянути фактам в обличчя, тлумачу їх на свій лад, вигадую зайве, тобто моє сприйняття не можна назвати реалістичним.
38. Я намагаюся ніколи не замислюватися над своїми проблемами.
39. Я розважлива, послідовна людина. Мені здається, що здебільшого я поведжуся розумно.
40. Я терплячий у своєму ставленні до людей і приймаю кожного таким, який він є.
41. Я сором'язливий, легко знічуюся.
42. Мені обов'язково потрібні нагадування, підштовхування, щоб довести справу до кінця.
43. Я вважаю себе цікавою, ерудованою людиною, помітною, привабливою як особистість.
44. Я честолюбний. Небайдужий до успіхів, похвали. У тому, що я вважаю важливим, мені треба бути серед найкращих.
45. У процесі навчання, роботи я ні в чому не можу виявити себе, продемонструвати свої здібності, свою індивідуальність, своє «Я».
46. Я відчуваю зневагу до себе зараз.
47. Буває, що я поширюю плітки.
48. Буває, що я говорю про речі, на яких зовсім не розуміюся.
49. Інколи я люблю вихвалитися.
50. У мене бувають такі думки, якими я ні з ким не хотів би поділитися.
51. Я діяльний, енергійний, ініціативний.
52. Загалом я ставлюся до себе добре, яким би я не був.
53. Коли у мене псуються стосунки з кимось із однолітків, мені неприємно, що про це стане відомо всім.
54. Я довго не можу прийняти рішення, а потім сумніваюсь у його правильності.
55. Я наполегливий, напористий. Мені завжди важливо наполягти на своєму.
56. Я незадоволений собою.
57. Я в якійсь розгубленості, все переплелось, змішалось в мене.
58. Я невдаха. Мені просто в усьому не щастить.
59. Я приємна, симпатична, приваблива людина.

60. Я, може, й не дуже гарний (-а) собою, але подобаюся дівчатам (хлопцям) як людина і як особистість.
61. Я зневажливо ставлюся до будь-якого спілкування з дівчатами (жінками).
62. Я зневажливо ставлюся до будь-якого спілкування з хлопцями (чоловіками).
63. У мене легко і спокійно на душі, немає нічого, що сильно хвилювало б мене.
64. Я вмію наполегливо працювати, якщо це потрібно.
65. Я часто буваю стривожений, стурбований, напружений і на заняттях (на роботі), і в спілкуванні.
66. Щоб змусити мене щось зробити, треба як слід наполягти - і я поступлюся, зламаюся.
67. Я відчуваю, що змінююсь, расту, дорослішаю. Мої відчуття стають більш зрілими.
68. Я вважаю себе розумним, таким, що вміє розважливо аналізувати й оцінювати себе та інших.
69. Я відчуваю невпевненість у собі майже завжди і в усьому.
70. Я часто змушений захищати себе, шукати виправдання і обґрунтування своїх вчинків.
71. Я прагну покладатися на власні сили, не розраховуючи на чийсь допомогу завжди і в усьому.
72. Я відрізняюся від інших людей.
73. Я не поважаю себе.
74. Я безнадійний. Приймаю рішення і тут же їх порушую. Зневажаю своє безсилля, а вдіяти із собою нічого не можу. В мене немає волі і немає бажання її виробити.
75. Мені все зрозуміло в собі. Я добре себе розумію.
76. Я товариська і відверта людина, легко сходжуся з навколишніми.
77. Я не дуже надійний. На мене не в усьому можна покластися.
78. Мені здається, що в колективі мене недостатньо поважають.
79. Мої сили і здібності цілком відповідають тим цілям, які я ставлю перед собою.
80. Мої думки занадто займає особиста сфера, яка може серйозно вплинути на мої успіхи у навчанні, роботі.
81. Я висуваю до себе підвищені вимоги. В мене великі і серйозні життєві плани. Я прагну постійно вдосконалювати свої знання, формувати якості і вміння, необхідні для досягнення цих цілей.

Методика «Індекс життєвого стилю» (Р. Плутчик, Х. Келлерман)

Інструкція: Ознайомтесь з кожним твердженням і оберіть відповідь, яка найбільше вас характеризує.

1. Я часто уникаю вирішення важких проблем.
2. Мені властиво заперечувати неприємні для мене факти.
3. У важких ситуаціях я часто шукаю винних серед інших.
4. Я легко виявляю агресію у відповідь на образу.
5. Я часто применшую свої емоції і намагаюсь діяти раціонально.
6. Мені важко визнавати власні слабкості.
7. Я часто імітую чужі моделі поведінки у складних ситуаціях.
8. Мені властиво ідеалізувати інших людей.
9. У конфліктних ситуаціях я уникаю відкритого обговорення.
10. Я вважаю за краще забути образу, ніж вирішувати її.
11. У мене не дуже хороша пам'ять на обличчя.
12. Я відчуваю деяку незручність, користуючись громадською лазнею.
13. Я завжди уважно вислуховую всі точки зору в суперечці.
14. Я легко виходжу з себе, але швидко заспокоююся.
15. Коли в натовпі хтось штовхає мене, я відчуваю бажання відповісти тим самим.
16. Багато що в мені захоплює людей.
17. Вирушаючи в поїздку, я обов'язково планую кожну деталь.
18. Іноді, без жодної причини, на мене нападає впертість.
19. Друзі майже ніколи не підводять мене.
20. Мені траплялося думати про самогубство.
21. Мене ображають непристойні жарти.
22. Я завжди бачу світлі сторони речей.
23. Я ненавиджу недобррозичливих людей.
24. Якщо хто-небудь каже, що я не зможу щось зробити, то я навмисне хочу зробити це, щоб довести йому неправоту.
25. Я відчуваю труднощі, згадуючи імена людей.
26. Я схильний до зайвої імпульсивності.
27. Я терпіти не можу людей, які домагаються свого, викликаючи до себе жалість.
28. Я ні до кого не ставлюся з упередженням.
29. Іноді мене турбує, що люди подумують, ніби я поведжуся дивно, нерозумно або смішно.
30. Я завжди знаходжу логічні пояснення будь-яким неприємностям.
31. Іноді мені хочеться побачити кінець світу.
32. Порнографія огидна.
33. Іноді, будучи засмученим, я їм більше звичайного.
34. У мене немає ворогів.
35. Я не дуже добре пам'ятаю своє дитинство.
36. Я не боюся постаріти, тому що це відбувається з кожним.
37. У своїх фантазіях я здійснюю великі справи.
38. Більшість людей дратують мене, тому що вони занадто егоїстичні.
39. Дотик до чогось слизького викликає в мені огиду.
40. У мене часто бувають яскраві, сюжетні сновидіння.
41. Я переконаний, що якщо буду необережний, люди скористаються цим.
42. Я не скоро помічаю погане в людях.
43. Коли я читаю або чую про трагедію, це не надто зворушує мене.
44. Коли є привід розсердитися, я вважаю за краще ґрунтовно все обміркувати.

45. Я відчуваю сильну потребу в компліментах.
46. Сексуальна нестриманість огидна.
47. Коли в натовпі хтось заважає моєму руху, у мене іноді виникає бажання штовхнути його плечем.
48. Щойно що-небудь не по-моєму, я ображаюся і похмурію.
49. Коли я бачу закривавлену людину на екрані, це майже не хвилює мене.
50. У складних життєвих ситуаціях я не можу обійтися без підтримки і допомоги людей.
51. Більшість оточуючих вважають мене дуже цікавою людиною.
52. Я ношу одяг, який приховує недоліки моєї фігури.
53. Для мене дуже важливо завжди дотримуватися загальноприйнятих правил поведінки.
54. Я схильний часто суперечити людям.
55. Майже у всіх сім'ях подружжя одне одного зраджує.
56. Мабуть, я занадто відсторонено дивлюся на речі.
57. У розмовах із представниками протилежної статі я намагаюся уникати делікатних тем.
58. Коли в мене щось не виходить, мені іноді хочеться плакати.
59. З моєї пам'яті часто випадають деякі дрібниці.
60. Коли хтось штовхає мене, я відчуваю сильне обурення.
61. Я викидаю з голови те, що мені не подобається.
62. У будь-якій невдачі я обов'язково знаходжу позитивні сторони.
63. Я терпіти не можу людей, які завжди намагаються бути в центрі уваги.
64. Я майже нічого не викидаю і дбайливо зберігаю безліч різних речей.
65. У компанії друзів мені найбільше подобаються розмови про минулі події, розваги та задоволення.
66. Мене не надто дратує дитячий плач.
67. Мені траплялося так розлютитися, що я готовий був перебити все в цент.
68. Я завжди оптимістичний.
69. Я почуваюся незатишно, коли на мене не звертають уваги.
70. Якби пристрасті не розігрувалися на екрані, я завжди усвідомлюю, що це тільки на екрані.
71. Я часто відчуваю почуття ревності.
72. Я б ніколи спеціально не пішов на відверто еротичний фільм.
73. Неприємно те, що людям, як правило, не можна довіряти.
74. Я готовий майже на все, щоб справити гарне враження.
75. Я ніколи не бував панічно переляканий.
76. Я не упусти нагоди подивитися хороший трилер або бойовик.
77. Я думаю, що ситуація у світі краща, ніж вважає більшість людей.
78. Навіть невелике розчарування може привести мене в зневіру.
79. Мені не подобається, коли люди відверто фліртують.
80. Я ніколи не дозволяю собі втрачати самовладання.
81. Я завжди готуюся до невдачі, щоб не бути захопленим зненацька.
82. Здається, деякі з моїх знайомих заздять моєму вмінню жити.
83. Мені траплялося зі зла так сильно вдарити або штовхнути по чому-небудь, що я ненавмисно завдавав собі болю.
84. Я знаю, що позаочі дехто відгукується про мене погано.
85. Я навряд чи можу згадати свої перші шкільні роки.
86. Коли я засмучений, я іноді поводжуся по-дитячому.
87. Мені набагато простіше говорити про свої думки, ніж про свої почуття.
88. Коли я буваю у від'їзді й у мене трапляються неприємності, я одразу починаю сильно сумувати за домом.

89. Коли я чую про жорстокості, це не надто глибоко зворушує мене.
90. Я легко переносю критику і зауваження.
91. Я не приховую свого роздратування з приводу звичок деяких членів моєї родини.
92. Я знаю, що є люди, налаштовані проти мене.
93. Я не можу переживати свої невдачі наодинці.
94. На щастя, у мене менше проблем, ніж має більшість людей.
95. Якщо щось хвилює мене, я іноді відчуваю втому і бажання виспатися.
96. Огидно те, що майже всі люди, які досягли успіху, досягли його за допомогою брехні.
97. Нерідко я відчуваю бажання відчутти у своїх руках пістолет або автомат.